

მერაბ ბერიძე

**ტოპონიმები და გვარები
შეცხველებს**

**TOPONYMS AND SURNAMES
SPEAK**

2005

მერაბ ბერიძე
MERAB BERIDZE

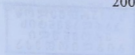

ტოპონიმები და გვარები
მეტყველებაზე

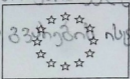
TOPONYMS AND SURNAMEN SFEAK

ახალციხე

2005

მესხეთის ისტორია
მაშადადისი ქართველები
ქართული მკვლევარი ისტორია

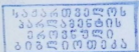

იბეჭდება ევროკომისიის მიერ მიკროპროექტების პროგრამის ფარგლებში
დაფინანსებული პროექტის - „მესხ რეპატრიანტთა ინტეგრაციის
ცენტრი“, გეგმით, რომელსაც ახორციელებს სამცხე-ჯავახეთის რეგიონალური
ასოციაცია „ტოლერანტი“ პარტნიორ ორგანიზაცია „საქართველოს
სამეურვეო საბჭოების ასოციაციასთან“ ერთად

TOPONYMS AND SURNAMERS SPEAK

Published within the frame of The European Commission funded the micro
project to establish a “Social Integration Center for Meskh repateiates”, which
is realized by Samtskhe-Javakhetly regional association “Tolerant” together
with the partner organization GBOT

ა/ო „პროგრესი“
ახალციხე 2005

1-87617

საინტერესო პროგრამის განხორციელება ითავა ევროკომისიამ. დეპორტირებულ მესხთა შთამომავლებთან მუშაობა საინტერესოც არის და აუცილებელიც. არასამთავრობო ორგანიზაცია „ტოლერანტის“ ოფისში ბევრი ჩემი ნაცნობი და ახლობელი აღმოვაჩინე. ისინი ატარებენ ტრენინგებს მესხები-სათვის. მეც მათ შორის მომიწია გარკვეული სამუშაოს შესრულება. ჩემი დამოკიდებულება მესხებისადმი საკმაოდ დიდი ხნის წინ ჩამოყალიბდა. ჩემმა პროფესიამ (ესწავლობ მესხეთის ისტორიას, დიალექტს, ონომასტიკას, ეთნოგენეზისს) განსაზღვრა ამ დამოკიდებულების მთავარი პათოსი, რომ პრობლემასთან ურთიერთობა მხოლოდ კონიუქტურული არ ყოფილიყო, ამიტომ, როდესაც ქალბატონმა ცირა მესხიშვილმა შემოთავაზა, ჩამეტარებინა შეხვედრები მესხებთან მათი ისტორიის, წარმომავლობის პრობლემებზე, დაუყოვნებლივ დავთანხმდი.

უცნაურია ბუდი ადამიანისა. ჩვენ ვუსხედვართ მაგიდას. ჩემს გარშემო არიან ადამიანები, რომელთაც ბევრი რამ გადაიტანეს მეოცე საუკუნის ორმოციანი წლებიდან: გადასახლება, უცხო გარემოში ცხოვრება, გაჭირვება, ბრძოლა, იმედის გაცრუება და სიხარული. აქ არიან სხვადასხვა ასაკის მესხები. 8-10 წლიდან დაწყებული, ასაკოვანი ხალხით დამთავრებული. ჩვენ ყველანი ვიმკით ჩვენი წინაპრების საქმიანობის შედეგს. ქართველებს ერთი კარგი ანდაზა აქვთ: „პაპის ნაჭამმა ტყემაღმა შვილიშვილს მოსჭრა კბილი“.

საქართველოს ისტორია არის ბრძოლა რწმენისათვის და სარწმუნოებისათვის. მართლმადიდებლობა გაიფიქრებული იყო ეროვნებასთან, ქართველობასთან. ჩვენი წინაპრები თავს სწირავდნენ სარწმუნოებისათვის, რაც ნიშნავდა, რომ თავს სწირავდნენ სამშობლოსათვის, ქართველობისათვის. ეს თავგანწირვა ყოველ-თვის არ იყო შესაძლებელი. ისტორიული კატაკ-ლიზმები გვასწავლის, რომ ბრძოლა არსებობისათვის ხშირად მაღლა დგებოდა, ვიდრე ასეთი თავის გაწირვაა. თავის გადარჩენისათვის ბრძოლა გაჭირვებულ ადამიანს, რომლისთვის ლუკმაპურის შოვნა უდიდესი შრომის ფასად იყო მხოლოდ შესაძლებელი,

აიძულებდა იშვიათად, მაგრამ მაინც შეეცვალა რწმენა. ეს არ იყო არჩევანი ან მისი რელიგიური შეხედულებების საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილება. ეს იყო დიდი ტკივილისა და ძალდატანების ნიადაგზე შეცვლილი სარწმუნოება. ასე მოხდა მესხეთშიც. მუსლიმ ქართველებს, რომელთა საცხოვრისი რთული, ისტორიული ნაგებობა იყო, როგორც ყველა მესხისა, ყველაზე მიუვალ, შემომსვლელთათვის დაფარულ ნაწილში ჰქონდათ სალოცავი ჯვარიანი ქვა, რომელზეც ჩუმად ანთებდნენ სანთელს და ლოცულობდნენ.

თუ ცოტათი გადაუხვევთ ჩვენი თემიდან, შეიძლება ითქვას, რომ ასე ხდება დღესაც. ძალიან მცირეა იმ ადამიანთა რიცხვი, ვინც რელიგიურ არჩევანს თავისი განათლებისა და შინაგანი რწმენის საფუძველზე აკეთებს. დღესაც ამას ეკონომიური საფუძველი აქვს მხოლოდ და ტრადიციული სარწმუნოება იცვლება ხორცის გადარჩენაზე, რასაც შედეგად არაიშვიათად ეროვნული გაბუნდოვნება მოსდევს ხოლმე.

ისევ პირველ სიტყვას რომ დაეუბრუნდეთ, ვიტყვი: „ატოლერანტის“ ოფისში მაგიდას ვუსხდით ერთი სისხლისა და ხორცის, ერთი ეროვნების, ერთი წარმომავლობის ადამიანები, მე, მართლმადიდებელი ქართველი და ისინი - მუსლიმი ქართველები და სრულიად ადგილი შესაძლებელი იყო, რომ მე მათ ადგილზე ვყოფილიყავი და ისინი ჩემს ადგილზე. ჩვენი წინაპრები ხომ საუკუნეების, მთელი ისტორიის მანძილზე ერთად ცხოვრობდნენ. ჩემმა წინაპრებმა შეძლეს სარწმუნოების შენარჩუნება, სულის გადარჩენა არჩიეს, რასაც შედეგად უდიდესი ბრძოლითა და გაჭირვებით საბოლოოდ ხორცის გადარჩენაც მოჰყვა.

მე მათ უნდა მოუთხრო ჩვენი ისტორია, ჩვენი თავგადასავალი. ეს ისტორია ჩვენი საერთო ისტორიაა, ისეთივე მძიმე და რთული, როგორც საერთოდ საქართველოს წარსული და თუნდაც დღევანდელია. როდესაც საქმე პატარა წიგნზე მიდგა და გადაწყდა, რომ უნდა დამეწერა შრომა მესხებზე, ვარჩიე, შემერჩია ჩემი რამდენიმე სტატია, რომელიც ამ პრობლემას შეეხება მე-20 საუკუნის ოთხმოციანი წლებიდან მოყოლებული. ტერმინოლოგია, მაშინდელი ტონი და განწყობა იგივე დავტოვე და ისე მივაწოდე ჩემს მსმენელებს თუ მკითხველებს. პრობლემის ვრცელი ანალიზი მომავალში იქნება, ახლა კი თეზისების

სახით ჩამოვყალიბებ საკითხებს, რომელთა შესახებაც საჭიროა დაფიქრება, როდესაც მესხებზე ვწერთ:

1. დეპორტირებულ მესხთა ისტორია განუყოფელია მესხეთის და მესხთა ისტორიიდან, ე.ი. განუყოფელია საქართველოს, ქართველთა ისტორიიდან. აქედან გამომდინარე, მათი ისტორია იწყება ძველი წელთაღრიცხვის XII საუკუნიდან. იქიდან მოყოლებული უწყვეტია ხაზი, გენი, ეთნიკური ყოფა. ეპოქები იცვლება, ისტორიისათვის რამდენიმე საუკუნე არაფერს ნიშნავს, ამიტომ თუნდაც ნებისმიერი ძალის შედეგად რამდენიმე თაობის გაჭირვება ან ძირითადი ეროვნული ხაზიდან გადახვევა არ უნდა ცვლიდეს რადიკალურ ხაზს.

2. მესხეთი დღეს მოიცავს მხოლოდ სამცხე-ჯავახეთს. ისტორიულად მის შემადგენლობაში იყო გარდა სამცხე-ჯავახეთისა - კლარჯეთი, შავშეთი, ერუშეთი, არტაანი, კოლა და სხვა.

სხვადასხვა ეპოქაში მესხეთს ერქვა ზემო ქართლი, ტაო-კლარჯეთი, სამცხე-საათაბაგო...

მესხეთის სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრებთ ამ კუთხეთა მიხედვით ერქვათ: სამცხელნი, ჯავახნი, ტაოელნი, კლარჯნი, ერუშელნი, შავშნი..., რომელთა საერთო ეთნიკური ტერმინი იყო მესხი, ე.ი. ქართველი, ისევე როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებში მცხოვრებთა აღმნიშვნელი ეთნონიმები: იმერელი, მეგრელი, კახელი, სვანი, ქართლელი, თუში, ხევსური, აჭარელი, გურული და ა.შ.

3. მე-19 საუკუნის ბოლოსათვის მაჰმადიან მესხთა ერთ ნაწილს უწოდეს თათრები, რადგან მათი სალაპარაკო საურთიერთობო ენა იყო თურქული ენის დიალექტი. ეს ტერმინი მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში გაერცვლდა დანარჩენ მუსლიმ მესხებზე. სახელი ხელოვნური იყო და შეიქმნა საქართველოს სამხრეთ ნაწილში სარწმუნოებრივი დაპირის-პირებისათვის.

4. მე-20 საუკუნის ბოლოსათვის მუსლიმ მესხთა აღსანიშნავად შეიქმნა ტერმინები: კაკასიელი თურქები, ახალციხელი თურქები, მესხი თურქები და სხვა. ყველა ეს ტერმინი არის ხელოვნური, ატარებს პოლიტიკურ ხასიათს და ემსახურება მესხთა შიდა დაპირისპირებას, მათი ეთნოგენეზისის გაბუნდოვნებას.

5. მესხები რომ ნამდვილად ქართველები არიან და სხვა არააინ, ამას გვიდასტურებს ქართული წყაროების გარდა, რომელი და ანტიკური მონაცემები, ზოლო ბოლო საუკუნეებში თურქული და რუსული აღწერის დათრები, რომლებიც გამოირჩევა სანდობით, რადგან ისინი იწერებოდა სახელმწიფო საჭიროებისათვის.

6. მუსლიმმა ქართველებმა იმისათვის, რომ გამორჩეულიყვნენ და არ აღრეულიყვნენ ქურთებსა და თარაქმებში, მე-19 საუკუნის მე-2 ნახევარში შექმნეს ტერმინი „იერლი“, რაც ადგილობრივს ნიშნავდა და თანამედროვე ხელოვნური ტერმინისაგან გამსხვავებით ეთნო-სოციალურ საფუძვლებზე იყო აღმოცენებული.

იერლი, როგორც ტერმინი, მესხებში ცოცხალია დღესაც. იერლის, ანუ მაჰმადიან მესხთა აღრევა სხვა ტომში ბოლო დრომდე არ ხდებოდა. ისინი არ ქორწინდებიან არც ქურთებზე, არც თარაქმებზე და არც იმ ქვეყნის მცხოვრებლებზე, სადაც ისინი ცხოვრობდნენ. მიუხედავად სარწმუნოებრივი სხვადასხვა-ობისა, ქორწინების შემთხვევები მაჰმადიანებსა და ქრისტიანებს შორის მესხეთში იყო და არის დღესაც დაბრუნების შემდეგ.

7. მესხთა მეტყველებაში არის ძალიან ბევრი ქართული ლექსიკა და ის კავკასიური სპეციფიკური ბგერები, რომლებიც შეუძლებელია, რომ „თათრებში“ ან თურქულენოვან მოსახლეობაში იყოს. ასეთი ბგერების შემქნა შეუძლებელია, თუ ის ორგანული არ არის გენეტიკურად.

8. სოფელთა სახელები, საიდანაც გაასახლეს მესხები ქართულია და დარქმეულია მხოლოდ ქართველთა მიერ, ანუ მესხთა მიერ. ასევე ქართულია მათი ისტორიული სამშობლოს მიკროტოპონიმია.

განსაკუთრებით საინტერესოა მუსლიმ ქართველთა გვარები, რომელთა უმრავლესობა მე-20 საუკუნის ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური ჩარევით დაკარგულია, მაგრამ შთამომავლებს ჯერ კიდევ ახსოვთ. ეს გვარები ქართული ანთროპონიმის უძველეს ფენას განეკუთვნება და საჭიროა მათი დაუყოვნებლივ კვლევა.

9. მესხთა ისტორიის, ეთნოგრაფიის, დიალექტის და ონომასტიკის შესაწავლად საჭიროა, შეიქმნას ჯგუფი სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერთა შემადგენლობით. ამით საბოლოოდ უნდა გადაწყდეს მესხებთან დაკავ-

შირებული ბევრი საკითხი.

10. რადგან მესხთა პრობლემა საერთაშორისო პოლიტიკის ნაწილად იქცა, გადამწყვეტი სიტყვა საქართველოს ხელისუფლებამ უნდა თქვას და ნებისმიერი გადაწყვეტილება მეცნიერულად დასაბუთებული უნდა იყოს, რომ არ გამოვრდეს შეცდომები.

11. მუსულმანმა მეხსებმა უპირველესად უნდა გამოიყენონ თავიანთი ისტორიული უფლება ქართული ენის სწავლისა და თუ ჯერჯერობით საქართველოს სახელმწიფო ენას მშობლიურ ენად ვერ იტყვევენ, სალაპარაკოდ უნდა ისწავლონ.

12. მუსულმან მეხსთა ისტორიის და ეთნოგრაფიის შესასწავლად უნდა გაფართოვდეს ტრენინგთა ქსელი, მას მასიური ხასიათი უნდა მიეცეს და მომზადდეს შესაბამისი სპეციალური წიგნები. თავისი სიტყვა ამ მიმართულებით უნდა ისევ თქვას ევროკომისიამ. უნდა გადრმავედეს დებორ-ტირებულ ქართველთა განათლება.

THESIS ABOUT MESKHS

A very interesting program is being carried on by Euro-commission To work with the descendents of the repatriates from Meskheta is very interesting and at the same time necessary. I found a lot of my acquaintances and friends in the office of NGO "TOLERANT." They are conducting trainings for the Meskhs. I had to do some work with them. My attitude to the Meskhs was founded long ago. My profession (I study history, dialect, onomastics and ethno genesis of Meskheta), determined the pathos of my attitude. That's why, when Ms. Tsira Meskhishvili offered me to hold meetings with the Meskhs about the problems of their history and origin, I immediately agreed with her.

The fate of a Man is strange. Now, I am sitting at the table with the people of different ages / beginning from 8-10 till very old/ who have endured lots of difficulties, deport, hard life in a strange place, fight, disappointment and happiness since 40s of the XX cent. Today we are all harvesting the results of our ancestors' behavior.

The history of Georgia is the fight for the faith, and belief. Orthodoxy was always identified with the nationality for Georgians. Our ancestors sacrificed themselves for their faith, and that meant, they sacrificed themselves for their country. But this was not always possible. Historical cataclysms teach us that fighting for existence often stood much more higher. Not very often but in many cases, hard work and poverty made people change their religious and belief. .. It was not a choice or a decision based on their religion. This was the belief based on the great pain and violence. The same happened in Meskheta. Moslem Georgians, whose life was very hard, had a praying stone with a cross in a very deep place where they lit candles and prayed. The same is happening today. Very few people make their choice in religion based on their education and inner faith. It always has an economical base and the traditional faith is often changed only for saving the flesh and sometimes the result of this process is the national obscurity.

Let's go back to the office .I am sitting at the table with the other people .We all are of the same origin and nationality ,we are the people with the same "blood and flesh", we are all Georgians but I am Orthodox and they are Moslems.And it is quite easy to imagine me to be on their place and vice versa.. Our ancestors lived together for centuries. But my ancestors could preserve their belief. They chose to save their soul. And at the end, with great fights and difficulties, they were saved physically.

I should retell them our history and adventure I should tell them that we have the same history and it is as hard and difficult as the past and even present of Georgia.

When I decided to write a small book about Meskhs I preferred to publish some of my articles, concerning this problem since the 80s of XX cent.. I have left the terminology, tone and feeling untouched , and presented it to the readers or the listeners . The vast analysis of the problem will be done in future .But now in thesis I will speak about the problems we should think about when writing about them:

1. The history of deported Meskhs is indivisible from the history of Meskhети and Meskhs.Thus,it is indivisible from the history of Georgia and Georgians.. Their history begins from the XII cent. B.C The line, genes, ethnic being have been continuous since that time. Epochs change; centuries do not mean anything for the history. So the difficulties of some generation or the digressing from the national line, should not change the main radical line . .

2. Today Meskhეთი covers only Samtskhe-Javakheti. Historically, except Samtskhe-Javakheti, it contained Klarjeti, Shavsheti, Erusheti, Artaani, Kola and others.

In different epochs Meskhეთი was called Zemo Kartli, Tao-Klarjeti, Samtskhe- Saatabago...

People who lived in different parts of Meskhეთი were named after these parts: Samtskhetians, Javakhians, Taoians, Klarjetians Erushetians, Shavshetians.....and their general ethnic term was

Meskhi, i.e. Georgian, like the other people living in different corners of Georgia: Imerelians, Megrelians, Kakhethians Svanians Kartlelians, Tushians, Khevsurans, Acharelians, Gurulians and so on.

3.. At the end of the XX cent. one part of Moslem Meskhs were named as "Tatrebi" /Turks/, because their spoken language was one of the dialects of the Turkish language. In the first half of the XX cent. this term spread on the rest of Moslem Meskhs. This name was artificial and it was created for the religious opposition in South Georgia.

4 New terms :Caucasian Turks, Akhaltsikhelian Turks, Meskhi Turks were invented to name the Meskhs at the end of the XX cent. But all these terms are artificial, have a political character and serve the inner opposition of Moslem Meskhs and obscure their ethnogenesis.

5. Not only Georgian sources but also Roman and Antique data, Russian and Turkish register books of the last centuries / we can trust them because they were written for the purposes of the government./ prove that Meskhs are real Georgians.

6 .Not to mix with Kurds and Tarakams and be different from them , Moslem Georgians created the term 'IERLI' in the second half of the XIX cent. That meant 'local' Different from the modern artificial term ,it was originated on the ethno-social base

IERLI, as a term, exists in Meskheta even nowadays. Ierli or the Moslem Georgian seldom mixed with the other tribes They never married to Kurds and Tarakams or to the inhabitants of those countries they lived in. In spite of religious differences there were and are cases of marriages between Moslem and Christian Georgians.

7.. In Meskhs' vocabulary there are a lot Georgian words and those specific Caucasian sounds, which are impossible to find in "Tatari" or Turkish language population. To gain such sounds is impossible, if it is not genetic.

8. The names of the villages from where Meskhs were deported are Georgian and are named only by Georgians, Meskhs. In addition, the micro-toponymy of their historic country is Georgian too.

It is interesting to mention that in the XX cent. most surnames of Moslem Georgians were lost by the administrative –political interference but their descendents still remember them. These surnames belong to the older streak of anthropology and it needs to be researched immediately.

9 It is necessary to organize a group of scientists from different countries to study the history, ethnography ,dialect and onomastics of the Meskhs This will solve many problems connected with them

10. As Meskhs problem became a part of the international politics, the Georgian government should say the decisive word and any decision should be scientifically proved not to repeat the mistakes.

11 Moslem Meskhs should use their historic right to learn the Georgian language and if they cannot make Georgian as their native language, they should learn it as a spoken one

12 To study the history and ethnography of Moslem Meskhs, it is necessary to widen trainings, to prepare special books. Euro-commission should again say its word in this direction. The education of deported Georgians should be extended.

Осуществление интересной программы возглавила Еврокомиссия. Работа с депортированными месхами интересна и обязательна. В офисе неправительственной организации «Толеранти» оказалось много моих знакомых и близких. Они проводят тренинги для месхов. И мне пришлось выполнить определенную работу среди них. Мое отношение к месхам сформировалось достаточно давно. Моя профессия (изучаю историю Месхети, диалекты, ономастику, этногениз) определила главный пафос моего отношения к проблемам, чтобы оно не было только конъюнктурным, поэтому, когда госпожа Цира Месхишвили предложила мне проводить с месхам встречи, посвященные их истории, проблемам происхождения, я согласился не колеблясь.

Судьба человека необычна. Мы сидим вокруг стола. Рядом со мной люди, которые в 40-е годы 20-го перенесли многое: переселение, жизнь в чужой среде, борьбу, безнадежность и радость. Здесь находятся месхи разных возрастов начиная с 8-10 лет, закончивая пожилыми людьми. Мы все пожираем плоды дел наших предков. У грузин есть пословица: «Съеденная дедом кислая слива режит зуб внуку».

История Грузин – это борьба за веру и религию. Православие было отождествлено с национальностью грузин: грузин или христианин было одно и то же. Наши предки жертвовали своей жизнью ради религии, умирали за родину, за то, чтобы остаться грузинами. Это самопожертвование не всегда было возможно. Катаклизмы истории учат, что борьба за существование выше, чем самопожертвование. Борьба нуждающегося человека ради самиспасения, каму найти кусок хлеба было возможно только ценой большого труда, вынуждало менять вероисповедание, правда в редких случаях. Это не было выбором или принятым решением на основании его религиозных взглядов. Это было изменение

вероисповедания на почве великой боли и насилия. Так было и в Месхети. Грузины, принявшие веру муслима, жилище которых был сложным историческим сооружением, как и у всех месхов, в самой недоступной и скрытой от врагов части находили место, где молились и ставили свечи, имея камень с изображением креста.

Если немного отоедем от темы, можно сказать, что так происходит и сегодня. Очень мизерна число тех людей, кто религиозный выбор делает на основе своего образования и внутренней веры. И сегодня у этого явления есть экономический фундамент, и традиционное вероисповедание меняется за спасение жизни, следствием чего нередко следует наводнение теми на национальность.

Но вернемся к словам, которые были сказаны в начале: мы сидели за столом в офисе «Толеранти», люди одной крови, одного происхождения, я – православный грузин, и они – муслимы грузины. И ведь легко допустимо, что я мог бы быть на их месте, а они – на моем. Ведь наши предки веками, на протяжении всей истории жили вместе. Мои предки смогли сохранить вероисповедание, их выбор был сохранение души, следствием чего было и спасение тела ценой великой барьбы и нужды.

Я им должен рассказать нашу историю, наши приключения. Эта история – наша общая история, такая тяжелая и сложная, как вообще и прошлое Грузии, и сегодняшний день.

Когда дело каснулось маленькой книжки, решили, что я должен написать труд про месхов. Мой выбор остановился на нескольких моих статьях, которые касаются этой проблемы, начиная с 80-х годов 20-го века.

Терминологию и тон я оставил таким же и в таком виде представил слушателям и читателям. Полный анализ проблем будет дан и в будущем, теперь же сформулирую вопросы тезисами, о которых нужно задуматься, когда пишешь о месхах.

1. История депортированных месхов неотделима от Месхети и истории месхов, т.е. неотделима от Грузии, истории грузин. Исходя из этого их история начинается с XII века до н.э. С тех пор не прерывается линия гена, этнического быта. Эпохи меняются, для истории несколько веков ничего не значит, поэтому трудности нескольких поколений или отклонения с основных национальных линий не должны менять радикальных мнений.

2. Месхети сегодня охватывает только Самцхе-Джавахети. Исторически в его состав, кроме Самцхе-Джавахети входили – Кларджети, Шавшети, Эрушети, Артаан, Кола и др.

В разные эпохи Месхети называли Земо Картли, Тао-Кларджети, Самцхе-Саатабаго. Проживавших в разные уголки Месхети, в зависимости от того, где они проживали, называли: самцхелни, джавахни, таелны, кларджни, эрушелны, шавшни и т.д., общий этнический термин которых был месхи, т.е. грузин, как и в других уголках Грузии именовали проживающих разных этнических представителей: имеретинцы, кахетинцы, туцы, хевсуры, аджарцы, гурийци и т.д.

3. К концу 19-го века одну часть мусульмум-месхов называли татарами, т.к. их разговорный язык, на котором они общались, был диалектом турецкого языка. Этот термин распространился на остальных мусульман-месхов в первой половине 20-го века. Это название было искусственно и возникло в южной части Грузии из-за религиозного конфликта.

4. К концу 20-го века, для обозначения месхов создали терминологию кавказские турки, ахалцихские турки, месхи-турки и др. Все эти термины искусственны, носят политический характер и служат внутренним распрям мусульман-месхов, наложению тени их этногенизу.

5. То, что месхи на самом деле грузины и только кроме грузинских источников, доказывают римские и антические данные, а также турецкие и русские летописи последних веков, которые

отличаются надежностью, т.к. писались для государственной надобности.

6. Муслимы-грузины с целью, выделения и не смешивания с турками с Курдами и Таракамами, во второй половине 19-го века создали термин «Иерли», что означало «местный». В отличие от современного искусственного термина он был порожден на этно-социальной основе.

Иерли, как термин, у месхов жив и сегодня. Иерли, или смешанности муслим-месхов с другим племенами, до последнего времени не наблюдалось. Они не всупали в брак ни с курдами, ни с таракамами, ни с кем другим, живут в стране, где они находились. Несмотря на разное вероисповедание, случаи женитьбы между мусульманами и христианами в Месхети были и сегодня после их возвращения наблюдаются.

7. В речи месхов есть очень много грузинской лексики и те кавказские специфические звуки, которые невозможно приобрести, если это не генетические.

8. Названия сел, откуда выслали месхов, грузинские и названы только грузинами, или месхами, Грузинская также их историческая микропонимия родины.

Особенно интересны фамилии муслимов-грузинов, множество которых в 20 веке потеряны из-за административно-политического вмешательства, но политики пока еще помнят. Эти фамилии относятся к старинному грузинскому антропонимическому слою, и нужно их немедленно исследовать.

9. Для изучения истории, этнографии, диалекта и ономастики месхов нужно создать группу, состоящую изученых разных стран. Этим окончательно должны решить много вопросов, связанных с месхами.

10. Так как проблема месхов стала частью международной политики, решающее слово должен сказать правительство Грузии,

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წარგზავნილნი ისევე ეწვივნენ მახარაძის რაიონს, კერძოდ, ნასაკირალსა და ნარუჯას. 19 მაისს ნარუჯის კულტურის სახლში შეიკრიბნენ საბჭოთა მეურნეობის მუშები. ნარუჯაში ისევე, როგორც ნასაკირალში, მოსახლეობის ეთნიკური სახე უაღრესად საინტერესოა. ჯერ ერთი, მრავალეროვანია ეს რეგიონი, მეორეც - აქ გურულებისა და აჭარლების გარდა, ცხოვრობენ გამაჰმადიანებული მესხები, ისინი, ვინც საუკუნეებს გამოვლილნი, მრავალ უბედურებას გადააჩენილნი, ძალით თუ ნებით გამაჰმადიანებულნი, 1944 წელს გაასახლეს შუა აზიაში. მერე აგორდა ბედის ბორბალი კვლავ, მესხებს გაჭირვებითა და უბედურებით რაღას გააკვირვებდა ცხოვრება. შუა აზიიდან მოედვნენ ღუნიას, დიდი დასახლებები შექმნეს ჩრდილოეთ კავკასიასა და აზერბაიჯანში. ბოლოს, როგორც იქნა, გალღვა ყინული და თითქმის მთელი ათეული წელია, რაც მახარაძის რაიონში ჩასახლებულან, მართალია ცოტანი, მაგრამ მაინც ჩასახლებულან.

ადგილობრივი ხელმძღვანელობა მესხებს ახასიათებს, როგორც შრომისმოყვარე, პატიოსან, ერთგულ, გამტან ადამიანებს. მესხებმა, ცნობილი მიზეზის გამო, სარწმუნოებასთან ერთად სულ უკანასკნელ ხანს, მეოცე საუკუნეში, დაკარგეს ენაც. დაბრუნებულთა შვილები ქართულ სკოლაში სწავლობენ. თავიდან გაუჭირდათ მშობლიური ენის ათვისება, მაგრამ შრომისმოყვარეობის წყალობით მაინც დაძლიეს.

აი, ნასაკირალის საშუალო სკოლის XI კლასის მოსწავლე ულდუზ ჯემალის ასული მჭედლიშვილი (მურსალოვა) მე-5 კლასში იყო მახარაძეში რომ ჩამოიყვანეს მშობლებმა. „დედა-ენიდან“ დაიწყო. მუყაითობამ თავისი ქნა. ულდუზმა ისწავლა თავისი მშობლიური ენა. დღეს ის სკოლას ამთავრებს. მიზანი კი იცით რა აქვს? დაწყებითი სკოლის მასწავლებლობა, რათა შემდგომ თავის თანამოძმეებს, ახალ ჩამოსულთ თუ უკვე

ჩამოსულებს, ასწავლოს ქართული ენა.

აი, იზოლდა გარშალოშიძე, ქართული ენის შემსწავლელი კურსების დამმარსებელი, ყოველგვარი ანაზღაურების გარეშე უკვე წლების განმავლობაში რომ ასწავლის დაბრუნებულ მესხებს ქართულ ენას.

ბავშვებმა მაინც ადვილად ისწავლეს ქართული, მშობლებს გაუჭირდათ. ცნობილია ოდითგან, დედა ასწავლის შვილს ნაბიჯის გადადგმას, ენას, საშობლოს სიყვარულს. აქ, შეიძლება გაგიკვირდეთ, მაგრამ მშობლებს შვილები ეშველებიან ქართულის სწავლაში. რას იზამ, ასეც ხდება. რა არ გადახდომია მესხებს თავს. კიდევ ერთი სასიკეთო მაგალითი: მესხი არავის სხვას ქალს არ მისცემდა და არც თვითონ მოიყვანდა სხვისგან. იგულისხმება ის მაჰმადიანი გარებო, რომლებშიც მესხები მე-20 საუკუნის ბედის ბორბალმა მოახვედრა, კერძოდ, დიდი ხნის მეზობლობისა და ერთად ცხოვრების მიუხედავად, მაჰმადიანი მესხები არც ათხოვებდნენ და არც მოჰყავდათ რძალი ქურთებისაგან, თარაქმებისაგან, აზერბაიჯანელებისაგან, ყაზახებისაგან და სხვა, აი, ახლახან ჩამოსულ მესხთა ოჯახში ქორწილია. მესხი ნასიმა ცაცანიძე გათხოვილა ადგილობრივ მერაბ ასანიძეზე ნასაკირალში, 2 შვილი ჰყავთ, კიდევ ბევრი ჰყოლოდეთ, ამრავლოს ასეთი ოჯახები.

199787

19 მაისს საღამოს 8 საათზე უნივერსიტეტელები გულივერ იობაშვილი, დევი კაჭარავა, ამ სტრიქონების ავტორი და უნივერსიტეტთან არსებული ეთნოგრაფიული ანსამბლი „მესხეთი“, ვალერიან მალრაძის ხელმძღვანელობით ნარუჯის საბჭოთა მუერნეობის კულტურის სახლს ესტუმრნენ.

იქ დაგვხვდნენ პარტიის მახარაძის რაიკომის მდივანი რ. ბერიძე (მესხებზე განსაკუთრებით მზრუნველი ქალბატონი), ავიტაცია-პროპაგანდის განყოფილების გამგე ი. ნაკაიძე, თ. ხარაიშვილი, ე. ქაღეიშვილი და ადგილობრივი სხვა ხელმძღვანელები.

ღელავდა ყველა. ასეთი შეხვედრა მესხებთან გურიაში პირველად ეწყობოდა. პირველად უნდა მოჰყოლოდა ტრიბუნიდან

ს. მ. მ. მ. 17
პარტიის
კომისიის

მესხების ისტორიას უნივერსიტეტის დოცენტი გულივერ იობაშვილი, ისიც საკითხავი იყო, რა ენაზე ჯობდა საუბარი, ქართულად თუ რუსულად. ბოლოს ყველამ ერთხმად ქართულად ირჩია საღამოს ჩატარება. მესხებმა თქვეს, ჩვენ ვერ ვლაპარაკობთ, თორემ ყველაფერი გვესმისო.

დიდი ინტერესით მოისმინეს მესხების მოკლე თავგადასავალი - შწარე, სიხლიანი, ტრაგიკული, ისეთი, როგორიც მეტნაკლებად საქართველოს ყველა კუთხისაა.

მერე კითხვები... ასეთ დროს მოსულებს ხშირად შესჩივლებენ ხოლმე მატერიალურ გაჭირვებაზე, ცუდ საყოფაცხოვრებო პირობებზე და სხვა. მესხების სათხოვარი სხვა იყო: „მოგვეცით ჩვენი ქართული გვარი, დაგვიბრუნეთ ჩვენი ნამდვილი ეროვნება. როდემდე უნდა ვიყოთ ბაქიროვები, სულეიმანოვები, ქათიბოვები, თაზლევები, იუსუფოვები და სხვა. არ გჯერათ ჩვენი ნამდვილი ქართველობა? აი, ჩვენი ძარღვები, ნახეთ, შეამოწმეთ სისხლი ჩვენიცა და თქვენიც, ნახეთ, რით განსხვავდება, რა მნიშვნელობა აქვს, როგორ ძარღვებში სჩქევს - მაჰმადიანურსა თუ ქრისტიანულში, - ეს სისხლი ქართულია“.

1944 წლის შემდეგ, რაც მაჰმადიანი მესხები საშობლოდან გაასახლეს, სადაც მიჰყავდათ, იქაურ გვარსა და ეროვნებას აძლევდნენ. განა შეიძლება ადიგენელი, ახალციხელი ან ასპინძელი კაცი, თუნდაც მაჰმადიანი, აზერბაიჯანელი ყოფილიყო ან ყაზახი? არ შეიძლებოდა, მაგრამ... სხვაგან ყველაფერი ადვილდება. აი, კიდევ ერთი შეილი შეეძინა იაშარ სულეიმანოვს, ნასაკირალში მცხოვრებ ახალგაზრდა კაცს. სამი თვის ვოგონა ჰყავს და დაბადების მოწმობას არ იღებს, არ მინდაო, ამბობს, ჩემს შვილს ან ექნება მამა-პაპის გვარი ბექაძე, ან არა და სულაც ნუ ჰქონიაო.

ოფიციალურად გვარისა და ეროვნების დაბრუნება იმ შემთხვევაში შეიძლება, თუ არქივი გასცემს ცნობას, რომ ამა თუ იმ პირის წინაპარს ნამდვილად ჰქონდა ის გვარი, რომელსაც ითხოვს. განა დღეს, თითოეულ ჩვენთაგანს ასეთი ცნობა რომ დასჭირდეს,

მივიღებთ? გვაქვს ასეთი მოწესრიგებული არქივი, საიმისო კანცელარია, რომ საუკუნის წინანადელი გენიალოგია აღვადგინოთ ცალკეული გვარისა?

ფიქრობთ, ამ შემთხვევაში ზღვარგადასული ბიუროკრატიზმია დამნაშავე და მეტი არაფერი. ადგილზევე არ უნდა გაუჭირდეს ხელმძღვანელობას ამ საქმის მოგვარება.

უნდა გენებათ, როგორი აღშფოთებით ლაპარაკობდნენ მესხები გაზეთ „იზვესტიის“ 4 მაისის პუბლიკაციაზე, სადაც ჩინგიზ აიტმატოვმა ისინი კავკასიელ თურქებად მონათლა. ვითომ არ იცოდა ავტორმა? ვითომ შემთხვევით მოხდა!

მესხების ეროვნებისა და გვარის დაბრუნების საკითხი ადმინისტრაციული წესით, საქართველოში ჩამოსვლისთანავე უნდა მოხდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ ისინი „კავკასიელ თურქებად“ დაგვიბრუნდნენ და თითოეული გვარისათვის საარქივო ცნობების მოთხოვნა გაგრძელდება, უადრესად გართულდა საქმე. დღევანდელ პირობებში ლაპარაკი აღარ იქნება რამდენიმე ასეულ კაცზე, არამედ ბევრად უფრო მეტზე.

კიდევ ერთი ტენდენციის შესახებ გავამახვილებთ ყურადღებას. ნასაკირალსა და სხვაგან დამკვიდრებული მესხები კვლავ სამხრეთისაკენ იყურებიან, კვლავ მესხეთში უნდათ ჩასვლა. გვინდა იცოდნენ მათ, რომ „ქართლად ფრიადი ქვეყანაა აღირიცხების“, რომ საქართველოსთვისაც, საქმისთვისაც ასე სჯობს - სადაც დამკვიდრებულან იქურობას მიხედონ, იღვაწონ, იშრომონ...

ნარუჯის კულტურის სახლში კი დიდი ხნის წინათ შეწყვეტილი დიალოგი გრძელდებოდა. ასეთი საუბრები მესხობაზე, მაჰმადიანობასა და ქრისტიანობაზე სულ გასდევდა საქართველოს ისტორიას.

კვლავ ისმოდა ნარუჯის კულტურის სახლში დიდი ხნის კითხვა ქართველებისა - ვინა ვართ ჩვენ?!

დღელავდა ანსამბლი „მესხეთი“ და მისი ხელმძღვანელი ვალერიან მაღრაძე. მიიღებენ მესხები ქართულ სიმღერებს? ეს სიმღერები ზომ ბეწვზე გადარჩენილა თვითონ. „საგალობლით“

დაიწყეს. ბაიათებსა და, საერთოდ, აღმოსავლურ მუსიკას განეწეული მაჰმადიანი მესხი ვერ შეხვდა საგალობელს ისე, როგორც სხვა ქართველი შეხვდებოდა. დაეჭვება კვლავ გაიბზარა. მაგრამ აი, მესხური სახუმარო სიმღერა „ვარძიობა ძიობასა“ დაიწყეს და შეინძრა დარბაზი. ნაცნობი ლექსიკა, ნაცნობი ტონები, ადგილის სახელები. ტაში ოვაციებში გადაიზარდა. ასევე მოხდა, როცა ბიჭებმა „ოქრომჭყედლო“, „მამლი მუხასა“ და სხვა მესხური სიმღერები იმღერეს. სიმღერებს თან ახლდა ბატონ ვალერიან მღერადის ლექცია-განმარტებანი. „ღმერთმა ყველანი დაგასწოთ აღდგომა ქრისტეშობასა“ - ასე დაამთავრა ანსამბლმა ეს შესანიშნავი კონცერტი.

ერთი შტრიხი: შეხვედრა-კონცერტი საკმაოდ დიდხანს გაგრძელდა. დარბაზიდან გაჰყავდათ დედებს ბავშვები და ისევ შემოჰყავდათ. ერთი ბავშვი ატირდა, გაყვანა სთხოვეს, ხელი გვეშლებო, არაფრით არ ქნა დედამ, როგორც იქნა გააჩერა პატარა და თვითონ ბოლომდე დარჩა.

მეორე დღეს ნასაკირალის საბჭოთა მეურნეობის ხელმძღვანელობის ა. გობრონიძის, თ. ჩხარტიშვილის, გ. ლომთათიძის, მ. თენეიშვილისა და ვ. თალაკვაძის ხელშეწყობით მოხერხდა იქ მცხოვრებ მესხთა ახალმოსახლეობისა და სკოლაში მოსწავლე ბავშვებთან შეხვედრა.

ნასაკირალის საშუალო სკოლაში 30 მესხი ბავშვი სწავლობს. ბავშვები შეთვისებიან ერთმანეთს. არ ირჩევიან სხვებისაგან. მშვენიერი პატრიოტული მონტაჟიც წარმოადგინეს. მასწავლებლები არ ჩანდნენ უკმაყოფილონი, უხაროდათ, რომ მათი დიდი შრომა ფასდებოდა.

ბერიკატები მოვიდნენ, 70 წელს გადაცილებულნი. მათ შორის ორმა ქართული ენა საერთოდ აღარ იცოდა, თუმცა ერთ-ერთს ქართულად დაეწყო სწავლა-განათლება თავიდან, მაგრამ... მიუხედავად ამისა, ისინი კარგი ინფორმატორები აღმოჩნდნენ ტოპონიმური მასალის ჩასაწერად. ჩავიწერეთ ასპინძის რაიონის დღევანდელი ნასოფლარების - ზემო ოშორისა და ვარნეთის

ტოპონიმია. ვიძეორებთ, ინფორმატორებმა ქართული არ იცოდნენ, ისე გვაწვდიდნენ ხევის, მთის, მინდვრის, სახნავ-სათესის და სხვა ადგილთა შემდეგ სახელებს: დაღეწილები, მერაბაჭალა, ქვაბიხევი, ხრამი, ორთახევი, ტიბეთი, საბანებელი, ფერსათხევი, საგაროვი, კაცკალია, ჯოჯოფი, ტეიტელი, დუბე, კეტალია, ერბოყანა, მისი, ჭანჭურყანა, კიბია, კაკაველი, ოლიაური, საბიეი, ხუცური, ნალეკი, თავნები, სხანნარი და სხვა.

ხემო ომორელი ბერიკაცი იყო სარვარ ბაქიროვი, რომლის ქართული გვარი ხოსაძეა, ხოლო ვარნეთელ ახმედ დროდვან-ოლი უსეინოვს თავისი ქართული გვარი აღარ ახსოვს.

ეს დღეს... მოვიყვანთ 1939 წელს (მაშინ როდესაც მაჰმადიანები მესხეთში ცხოვრობდნენ), ჩაწერილ ახალციხის რაიონის სოფ. ბოვის ტოპონიმას: სანგლიათი, სანებათი, გორაული, მარემიას საწოლი, საყდარი, ხომა, აკოფავრი, აგარა, რუსიენთი, მურიხევი, უხრავანაი, საქორიაი, სანხრიხევი, ძელიაგორდა, თელათი, ნაცხვარეთი, ბრმაღელე, შაქრისური, პანტიგვერდი, ნატბეურები, კუნტანა, ბერკილი, ჭანათხევი (სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმი, ხელნაწ. № 100, გვ. 64-67).

განა შეიძლება ზემოჩამოთვლილი ტოპონიმების სახელმძღვანელო კაცი ქართველი არ ყოფილიყო? როდესაც სახელის სემანტიკას მოუთხოვდით, ხელეებს შლიდნენ, რა ვიცი, ჩვენი წინაპრები ასე ეძახდნენ და ჩვენც ასევე ვეძახითო.

კიდევ ერთი შტრიხი: მაჰმადიანი მესხების თურქულ მეტყვე-ლებაში ჩვეულებრივია ქართული სპეციფიკური ბგერები, რომელნიც უცხოა აზერბაიჯანელების და ყაზახებისათვის. დიდი ადგილი მათს თურქულ მეტყველებაში უკავია ქართულ ლექსიკას.

ორი სამუშაო დღე დასრულდა. უნივერსიტეტელები, ანსამბლ „მესხეთის“ ბიჭები და მათი ხელმძღვანელი, რადიოს ახალგაზრ-დული რედაქციის კორესპოდენტი ნ. მიქელაძე უკან ვბრუნდებოდით, შთაბეჭდილებებითა და ბევრი კითხვის ნიშნით დატვირთულნი მოვდიოდით თბილისისაკენ.

1988 წელი

- ქართველი ხარ?
- არა!
- თურქი?
- არა!
- ყაზახი?
- არა!

ასე დაუსრულებლად... გრძელდებოდა დიალოგი ჭარმაგ, 60 წელს მიტანებულ ბრგე ვაჟკაცთან, რომელიც ნიალას, ერუშეთის მთებში დააბიჯებს და სხვაგვარად უყურებს ყველაფერს, მოწყურებული მზერა აქვს, ნაღველიც უდგას თვალებში.

ენა - თურქული.

სარწმუნოება - მაჰმადიანი.

- ეროვნება? ვინ ხარ, მაშ, საიდან მოსულხარ? აწვალეხს, რაღაცა აწვალეხს კაცს. იცის, რომ რაღაც ისე არ არის, როგორც ყველასთან. ანკეტა, კითხვარი ტრაფარეტულია და მხოლოდ უგულო, ზერულე შევსება უნდა. ამ კაცის ანკეტის შევსება გულის „სისხლს მოითხოვს საფასად“. იცის, იცის, რომ მის მაჰმადიანურ ძარღვებში გურჯის სისხლი დღუს, იცის, მაგრამ არც ვგრეა საქმე. უკვე რამდენი საუკუნეა შერყეულია სული. არის და არ არის!

- ეროვნება? სადაური ხარ?

- მე აქაური ვარ, იერლი, მესხი ვარ, მესხი!

იერლი თურქული სიტყვაა და ადგილობრივს ნიშნავს. იერლი თურქს არც ქალს მისცემდა და არც მისგან მოიყვანდა. ქრისტიანი ხომ განუდგა და განუდგა. ასე შეიქმნა სარწმუნოებრივ-ეთნიკური ტიპი მე-19, მე-20 საუკუნეში და მან „ეროვნებად“ მესხი მიიღო. ვინ არიან მესხები?

საქართველოში ქარისტიანობა და ქართველობა დღიდან ამ რელიგიის გავრცელებისა სინონიმებად იქცა. ეს ბევრჯერ თქმულა. ისიც ბევრჯერ თქმულა, რომ ხშირად დაგვიღია თავი ქრისტი-

ანობისათვის და ამით საქართველო გადაგვირჩენია. მაგრამ...
მაგრამ საკმარისი იყო ქართველს სხვა სარწმუნოება მიეღო,
რომ იგი საქართველოს მტრად გამოგვეცხადებინა, არა და...
განა ყოველთვის ჩვენი ნებით ვლებულობდით სხვის რელიგიას?!
გამაჰ-მადიანდა ქართველი და ის ქართველი აღარ იყო. რატომ?
ამაზე ისტორიამ ბევრჯერ მწარედ გვატირა. მერე გვჭირდებოდა
მტკიცება ქართველთა ქართველობისა. ასე იყო მუდამ. შორს
რომ არ წავიდეთ, მე-19 საუკუნეც კმარა... იმის დამტკიცებას,
რომ კათოლიკენი ქართველები არიან, ორი დიდი ადამიანის -
ივანე გვარამაძისა და მიხეილ თამარაშვილის შემოქმედებით
ენერგია და ძალისხმევა დასჭირდა. იყო ადამიანი და სწირავდა
სიცოცხლეს. იყვნენ კაცები და გაწირეს თავი, რისთვის? იმისთვის,
რომ ქართველებისათვის მათივე ქართველობა დაემტკიცებინათ.
მერედა რამდენია ასეთი, განა ერთი და ორი. გავმაჰმადიანებულვართ,
გავკათოლიკებულვართ, გავგრიგორიანებულვართ და უცებ... ყვე-
ლაფერი თავდაყირა დამდგარა. ეჭვქვეშ მოქცეულა ჩვენივე
ეროვნება და ეს ხდება არა სადმე ცხრა მთას იქით, არამედ
აგურ, შიგნიშვიან, საკუთარ ქვეყანაში, სამშობლოში.

საიდან, საიდან და ისტორიიდან მოდის ეს ტრადიცია, შორი
ისტორიიდან. ერთ მტკივნეულ მაგალითს მოვიყვანთ ახლო
წარსულიდან. შ. ლომსაძის წიგნიდან „სამცხე-ჯავახეთი“: „1829
წ. მარტში, როცა დაბრუნებულმა აჰმედ ხიმშიაშვილმა
ახალციხიდან უკან დაიხია, გზად სოფელ ველს (დღევანდელი
თურქეთის ტერიტორიაზე - მ. ბ.) მიუსია თავისი ლაშქარი და
საშინლად გაძარცვა... აფორიაქებულმა ველელებმა გადაწყვიტეს
ომის დამთავრებამდე გასცლოდნენ მტრიან სოფელს, იმავე 1829
წ. ზაფხულში გადმოვიდნენ ჯავახეთს და დასახლდნენ
ახალქალაქის გარშემო... სოფლებში: ბავრას, ხულგუმოს,
კარტიკაშს... ახალ სოფლებში ჩასახლებულ ველელებს ეკლესიაში
კვლავ სომხური რიტუი დაუკანონეს. ამგვარ ვითარებაში
ჩაყენებული ზალხი თანდათან ივიწყებდა თავის ვინაობას, რადგან
შთამომავლობა სხვა ჰქონდათ, ენა სხვა და სარწმუნოება სხვა...

1883 წელს, როცა სომეხ და ქართველ კათოლიკეთა წრეებში „ტომობრიობაზე და გვაროვნებაზე“ კამათი იტყდა, ველიდან გადმოსახლებულთა საკითხის შესასწავლად გამოიყო კომისია, სახელმწიფო გამოძიებლის იგნატიევის თავმჯდომარეობით, რომელმაც დაკითხა სოფლის მოხუცები. მათ უპასუხეს, რომ 1841 წლამდე ქართულ ტიპიკონს ეზმარობდით და ქართულად ვგალობდითო, რომ ჩვენი მამა-პაპა მართლმადიდებელი ქართველები იყვნენო. საკითხის დაზუსტებისათვის 1885 წ. ამავე სოფლებში გაიგზავნა მეორე კომისია ღონდუროვისა და კორსანოვის შემადგენლობით. მეორე კომისიამაც თითქმის იგივე გაიმეორა - ველელები წარმოშობით და ყოფაქცევით ქართველები არიან... სამწუხაროდ, ამ კომისიების მიერ წარმოდგენილ დასკვნებს ჯეროვანი შედეგი არ მოჰყოლია. სოფელ ველის ეს მეტად საგულისხმო თავგადასავალი სხვადასხვა ფორმით ნიშანდობლივია სამცხე-ჯავახეთისა და მთელი სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობის დიდი ნაწილისათვის“ (გვ. 364-365).

ეს პროცესი გაგრძელდა მე-20 საუკუნეში ახლა აკად. ნ. ბერძენიშვილს მოეუსმინოთ, რომელმაც 1932 წელს იმოგზაურა ჯავახეთში: „ხულგუმოში თუქრულად მოლაპარაკე კათოლიკური სარწმუნოების მოსახლეობაა. ასეთივეა ბავრა, კარტიკამი და, როგორც გადმომცეს, ტურცხი. სომხურს ესენი ახლა ითვისებენ. მათ თავიანთი ეროვნული ვინაობისა არა იციან რა. ხულგუმოდან 35-ოდე ყმაწვილი ახალკლავის ქართულ შეიქმნილადში სწავლობს და ამიტომაც თავის თავს ქართველს უწოდებს. სოფელში სომხური სკოლაა გახსნილი და სომხურად მოსწავლენიც თავს სომხად აღიარებენ...“ (ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი II, 1964, გვ. 55).

მერე თანდათან გადაძალა არაქართულობამ. ტანჯვიტა და წვით მე-19 საუკუნეში სამშობლოში დაბრუნებულმა ქრისტიანებმა დაკარგეს ეროვნება, ენა, სარწმუნოება. და რაც მთავარია, საქართველომ დაკარგა თავისსავე მიწაზე ქართული მოსახლეობა. მაინც ვინ არიან მესხები?

მესზობა და მესზობის საკითხი ლოკალური, ვიწრო ეთნიკური საკითხი არ არის. ეს არის საკითხი ქართველებისა და ქართველობისა. მესხების თავგადასავალი მეტნაკლებად ნიშანდობლივია საქართველოს ყველა კუთხისათვის, მთლად საქართველოსათვის. მესხებო და გაგვასენდება მუშქები, მოსხები, უძველესი ქართული ტომები... გაგვასენდება ათონელები, ოპიზრები, ჩახრუხაძეები, რუსთაველები... გაგვასენდება: „ვწერ ვინმე მესხი მელექსე...“, „მესხი სწავლითა ქებული“ და მრავალი სხვა. მესხეთის სინონიმებია: ზემო ქართლი, ტაო-კლარჯეთი, სამცხე-საათაბაგო.

...მაგრამ გვიანდელით დავიწყოთ. დავიწყოთ იქიდან, რომ მე-16 საუკუნის ბოლოს ოსმალეთმა საბოლოოდ დაიპყრო მესხეთი და იგი იქცა იმპერიის შემადგენელ ნაწილად, რომელსაც გურჯისტანის ვილაიეთი ეწოდა. 1595 წელს თურქებმა სოფელ-სოფელ, ოჯახ-ოჯახ აღწერეს სამხრეთ საქართველო. აღურიცხავი არ დატოვეს კომლის არცერთი მეთაური. მეთექვსმეტე საუკუნის ბოლოსათვის მესხეთის მოსახლეობა (სამცხე, ჯავახეთი, შავშეთი, ერუშეთი, კლარჯეთი) მთლიანად ქართულია (ს. ჯიქია).

მაღე ჩნდებიან, თუ უკვე გამოჩენილან რჯულისა და ქვეყნის შემცვლელნი. სარწმუნოების შეცვლა ხომ დიდ შეღავათებს ჰპირდებოდა თავიდან ყველას. რენეგატობა მაღალ საზოგადოებრივ წრეს ახასიათებდა ოდითგანვე. ეს პროცესი შესანიშნავად ჩანს „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთრის“ მიხედვით (თურქული ტექსტი გამოსცა, თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ს. ჯიქიამ, წიგნი II, 1941 წ.):

თავიდან დაყვავებით, შეღავათებით, თავის მოქონებით იცვლიდა რწმენას აზნაურობა, თავადობა, - მაღალი წრე. ეს ძველი მეთოდია, ასე იწყებდნენ დამპყრობლები ყოველთვის დაპყრობილი ქვეყნის ასიმილაციას. მერე გადიან გლეხობაში. აქ კი უკვე მჭრეთ-მედრესში აკეთებენ თავის საქმეს. ამ პროცესს, მაღალი წრის მიქცევას საუკუნეზე მეტი დასჭირდა.

სარწმუნოებრივი სხვაობა უკვე გარკვეულ წინააღმდეგობრივ დამოკიდებულებას ქმნიდა ქართველებს შორის. ამას ემატებოდა

ისიც, რომ გამაჰმადიანდებოდნენ „წარჩინებულნი“, ხოლო გლეხობა ქრისტიანი იყო. კლასობრივ წინააღმდეგობას დაემატა სარწმუნოებრივი სხვადასხვაობა და გაღრმავდა მტრობა. მისაბამ საქმედ თანდათანობით არაქართველობა იქცა, მაგრამ ეს პროცესი ადვილი, უცებ დასამთავრებელი არ იყო და ასე უკვე შერყეულმა სულმა მიატანა მე-19 საუკუნემდე.

მე-19 საუკუნე იყო ერთი მხრივ მესხეთის ხსნის საუკუნე. ასრულდა დედა საქართველოს დიდი ხნის ოცნება, დაუბრუნდა მისი უძველესი და დაწინაურებული კუთხე, მაგრამ... მოხდა სხვა რამეც. მე-19 საუკუნეში ქართველები სამი ძირითადი რელიგიის მიმდევრები იყვნენ: მართლმადიდებლობის, კათოლიკობისა და მაჰმადიანობის. დაპირისპირებულობა ღრმავდებოდა. განსაკუთრებით მძლავრობდა მაჰმადიანობა. „უფრო გაცნოველდა მუსლიმანური ეკლესია საქმიანობა, რომლისთვისაც სასულიერო მოძღვრებს, მოღლებს, სპეციალურად ანატოლიიდან იწვევდნენ. მოღლები ადრე გაშლილ დიდ მუშაობას ახლა ამთავრებდნენ, საბოლოოდ ამაჰმადიანებდნენ ხალხს და მედრესეების ფართო ქსელში გამუდმებითა და გამაღებით ასწავლიდნენ ადგილობრივ ახალგაზრდობას თურქულ ენას... ე. ი. ის, რაც ვერ გაკეთდა თურქთა 200-წლიანი ბატონობის დროს, სამწუხაროდ, ახლა, XIX საუკუნეში, ე. ი. შემოერთების შემდეგ სრულდებოდა. ქართველი მაჰმადიანები საბოლოოდ „თათრდებოდნენ“ (შ. ლომსაძე, გვ. 309). საოცრება ხდება მე-19 საუკუნის საქართველოში. ქართულად მხოლოდ მართლმადიდებელი ქრისტიანი ითვლება. სარწმუნოებას და ეროვნებას ვერ არჩევნო მეფის რუსეთის მოხელეები, ვერ იტყვი. ცალ-ცალკე არის აღწერილი სომეხი კათოლიკენი და გრიგორიანები. მაჰმადიანები, სუნიტები და სხვა (იხ. Сводъ статистическихъ данныхъ о населеніи Закавказскаго края. 1893 წ.). ქართველები კი რატომღაც მხოლოდ მართლმადიდებლებად არიან წარმოდგენილნი. სარწმუნოებისა და ეროვნების ასეთმა დაპირისპირებამ გამოიწვია ქართველებში წინააღმდეგობის გაღრმავება,

მტრად გადაკიდება. ქართველი, როგორც კი სხვა სარწმუნოებას მიიღებდა, უპირისპირდებოდა მართლმადიდებელ თანამემამულეს არა მხოლოდ სარწმუნოებრივად, არამედ ეროვნულად. ამას გრძნობდნენ ერის მოჭირნახულენი, გრძნობდნენ და ცდილობდნენ, ამტკიცებდნენ ქართველთა ქართველობას. რა თქმა უნდა, მესხებს ეთნიკური სახე ერთნაირი ჰქონდათ, რა სარწმუნოებისაც არ უნდა ყოფილიყვნენ ისინი. საერთო ჰქონდათ ცხოვრების წესი, გენეტიკა და, რაც მთავარია, - ენა.

მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში ივ. გვარამაძე (ვინმე მესხი) წერდა მესხეთის მოსახლეობის შესახებ: „მემკვიდრენი არიან მართლმადიდებელნი, კათოლიკენი, მაგრამ ყოველთაგან უფრო შექცირებულნი; სომეხნი, მაჰმადიანნი, თარაქაშნი, ქურთნი, ბოშანი, და მისთანა შემორეულნი გვარნი ძირითად მცხოვრებთ ბევრით სჭარბობენ. როგორც ძველნი მცხოვრებნი ყოველნაირად ზნობაში თუ ჩვეულებით ქართველთაგან არ განირჩევიან და ხანდისხან აღმოაჩნენ უაღრესობასაც. აგრეთვე გარეშე შერეულნი ყოვლითურთ განსხვავებულ არიან მათგან დღე-ღამესავეით. ძარბოშლი მნა პირველ კატიკეპაში მიღებულნი აკიდვეს. შემდგომ: თათრული, სომხური, ქურთული, ჭანური“.

მე-19 საუკუნეში კიდევ ერთი სინონიმი გაუჩნდა მესხეთს – „ოსმალეთის საქართველო“. ეს ტერმინი დატრიალდა ქართულ ინტელიგენციაში. ვის, ვის და ილიას უნდა ეთქვა თავისი სეფე სიტყვა ოსმალეთის საქართველოზე, მაჰმადიანობაზე და ქრისტიანობაზე. იმაზე, რომ ისტორიის ერთიანობა ფუძეთა ფუძეა ერისა, რომ წარსულმა უნდა უკარნახოს თითოეულ ერს, თუკი ის ენას დაკარგავს, სარწმუნოებას შეიცვლის და იწყებს ასიმილაციას, მისი მომავალი, სწორი და ერთადერთი მომავალი: „თუნდ დროთა ბრუნვას ერი განეცოს, დაერღვიოს, – მაგრამ მაინც რღვეულთა შორის იდუმალი შემსჭვალობა, მიმხედველობა იმდენად სუფევს, რომ საყოფია ხოლმე ერთი რაიმე შემთხვევა, რათა იფეთქოს, იჭექოს დაძინებულმა ისტორიამ და ერთსულობამ, ერთგულობამ თავისი ძლიერი ფრთა გაშალოს. ამ დღეში ვართ ჩვენა და

ოსმალეთის საქართველო... გარდა იმისა, რომ ჩვენ ვართ ერთი სისხლისა და ხორცისანი, ერთისა და იმავე ენით მოლაპარაკენი, ერთი ისტორიაცა გვქონია“. ილიას ღროს 1877 წელს „იციან იქაურმა ქართველებმა, რომ ზოგის დედა, მამა, პაპა ჯერ კიდევ მათს ხსოვნაში ქრისტიანები ყოფილან. ... რომ იქ ზოგიერთი დღესაც იდუმლად აღიარებს ქარისტიანობასო“...

ილიასთვის რაც იყო სარწმუნოება, საყოველთაოდ ცნობილია. ასევე დიდ პატივს სცემდა იგი სხვის რწმენას. მესხეთის მაჰმადიანებს ძმებს უწოდებს და მათს სარწმუნოებას პატივით მოიხსენიებს. მესხები „ძღუნად თავსა თვისსა“ არ სწირავდნენ ოსმალეთს. ისტორია იყო ამის თავდები და ილიაც გულისტკივილით წერდა: „მძლავრობამ, მუხთლობამ, ღალატმა, შავით მოხილმა საქართველოს ბედმა განგვაშორა ჩვენი ძმები – ერთად სისხლის მღვრელნი, ერთად ღვაწლის დამდებნი, ერთად ტანჯულნი და ერთად მოლხინენი“.

მთელი თავისი ისტორიით ქრისტიანობისთვის „სისხლდან-თხეული“ საქართველო დიდ მსხვერპლს იღებს სხვა სარწმუნოებისთვისაც. ასეულ ათასები მაჰმადიანდებიან და საბოლოოდ... საბოლოოდ მწარედ უბრუნდება ქვეყანას რწმენა-შეცვლილი საკუთარი სისხლი. ყველა გვერჩოდა და გვაყვედრიდა ჩვენს ქრისტიანობას, თითქოს ქართველობის მტერი არ კმაროდა და ქრისტიანობის მტერიც საქართველოს მოსისხლედ იქცა. ასე გადაგვემტერა მთელი დანარჩენი სამყარო. კიდევ კარგად გადავრჩენილვართ. არა და... „ჩვენს ისტორიაში არ არის მაგალითი, რომ ქართველს სურვებოდე სხვისი სარწმუნოების დაზავრა და დევნა. სომეხნი, ებრაელნი, თვით მაჰმადიანნიცა, ჩვენს შორის მცხოვრებნი, ამაში ჩვენ ვერაფერს წაგვაყვედრებენ. სხვა ქვეყანაში სარწმუნოებისათვის დევნილნი და ჩავრულნი – აქ ჩვენში პოულობდნენ მშვიდობის სამყოფელს საგანესა და სინდისის თავისუფლებას“ (ილია).

მესხეთის მაჰმადიანობა ადვილად არ ელევა დაკარგულ რწმენას, არ ითქვიფება დანარჩენ ერთმორწმუნე, მაგრამ სხვა თესლში, არ

მისცემს ქალს და თვითონაც არ მოიყვანს. ერთად ყოფნა და ერთად ცხოვრება ისევ თანამომქმესთან ურჩევნია. ამის ნათელი მაგალითია მუცე საუკუნის დასაწყისის შესანიშნავი ძეგლი – სოფელ უდის ტაძარი, რომელიც მთელ ხეობაში შორიდანვე მოჩანს, გამოირჩევა მასშტაბურობით. ძეგლი ძეგლად, და 1909 წელს აშენებული ეს ტაძარი მაშინდელი მესხების, მაჰმადიანი და კათოლიკე მესხების ერთობის, შინაგანი ძახილის, სულის ზეობის ნაღდი ძეგლიც არის. ძეგლის ძეგლი კი ტაძრის ორი წარწერაა სამხრეთისა და ჩრდილოეთის კედლებზე. აი, ისინიც. სამხრეთის წარწერა:

„უდეს არის კათოლიკები 2120 სული მაშენებელნი ამა საყდრისა. მაჰმადიანები – 520 სული, ტომით ქართველნი“.

ჩრდილოეთის წარწერა:

„1901 წ. აღშენდა 1909 წ. სამცხე-საათაბაგოს მესხ-ქართველებმა 272 მოსახ. კათოლიკებმა“.

ქრისტიანულ საყდარს აშენებს მაჰმადიანი მე-20 საუკუნის დასაწყისში. ჩვენი ერთობის ნატკრის ტაძარიც ეს არის. ასეთი ტაძრები კვლავ უნდა აშენონ ერთად მაჰმადიანებმა და ქრისტიანებმა.

...მაგრამ, კვლავ მაგრამ, ისევ ისტორიული სისხლი და მტრობა. კვლავ აირია ქვეყანა. 1918 წელს ღვთის ანაბარად მიტოვებულ მესხეთს მოაწყდა ოსმალეთი. აიშალა ადგილობრივი მაჰმადიანობა, ამოუდგა მოძალადეს მხარში, იფეთქა კარის მეზობლობის, ღობის იქითა წყენის მცირე ღვარძლმა და დაერივნენ ერთმანეთს ქრისტიანი და მაჰმადიანი. სისხლი ღვარად დიოდა. გაიქცა ქრისტიანი მოსახლეობა. ბევრი მწარე მაგალითი გაახსენდება ამ ამბის ვერ კიდევ ცოცხალ მომსწრეს. რამდენმა დედამ შვილი დააგლო იმისათვის, რომ მეორე მაინც გადაერჩინა. რამდენია 1918 წელს ბაკურიანის ტყეში დაბადებული, საკუთარ პერანგში რომ გაუხვევია დედას. იყო კალო და ადამიანთა ლეწვა, იყო საბძელში დაწვა ხალხისა, ბევრი რამ იყო...

იმ დროს მარტო მტრობა არ ყოფილა, ბევრი სიკეთეც ახსოვთ

ძველებს. რამდენმა მაჰმადიანმა შეიფარა ქრისტიანი თანამოძმის ოჯახი, საქონელი, ნივთები. რამდენს სიცოცხლის ფასად დაუფრდა ეს თავგანწირვა.

მერე კი... მერე ისევ ერთად ყოფნა, ნაკერალზე დაბრუნება. ისევ დოსტობა და ნათლიობა. როცა ეგონათ, ახლა მაინც დაიჯერებენ ჩვენს ქართველობასო, ყველაზე მძიმე რამ მაშინ მოხდა. ქართველ მაჰმადიანებს მისცეს არაქართული სკოლები. სარწმუნოებრივი წინააღმდეგობა ენობრივში გადაიზარდა.

მეოცე საუკუნე ახალ გამოცდას უმზადებდა მესხებს. მაჰმადიანთა ფანატიკურად განწყობილ ნაწილს და განსაკუთრებით არაქართველებს, რომლებშიც აურიეს ქართველებიც, ბრალად სამხრეთის საზღვრების ღალატი დაედო. ეს მთაღლ „ღალატი“ არც იყო. ჯავახისათვის ან, ვთქვათ სამცხელისათვის არტაანში წასვლა ისეთივე ჩვეულებრივი ამბავი იყო, როგორც ახალციხეში სტუმრობა. ტრადიციულად, სამხრეთ საქართველო განუყოფელი იყო. მექანიკურად დაშორიშორებულმა მესხეთის პროვინციებმა (ჩვენს საზღვრებში დარჩა სამცხე, ჯავახეთი, ერუშეთის ნაწილი, ხოლო დანარჩენი – კლარჯეთი, სავშეთი, ტაონი და სხვა თურქეთის ტერიტორიაზე აღმოჩნდა) არალეგალურად გაავრძელეს კავშირი. ალბათ, ეს შეიქნა საბაბი იმისა, რომ მესხეთის მაჰმადიანები გაასახლეს შუა აზიაში 1944 წელს. ეს ისტორიული კავშირი ერთი მხრივ და XIX, XX საუკუნის არასწორი ავიტაცია მაჰმადიანთა „თათრობაზე“ განსაზღვრავდა თვით მესხთა შორის არაქართული მიმართულების ჩამოყალიბებას. ერუშეთის (ნიალა-ბუზმარეთი-საყვეარი) ზონის მაჰმადიანებმა ბევრად ადრე დაკარგეს ქარისტიანული სარწმუნოება, ვიდრე ბარის - ქვაბლიან-მტკვრის ზოობათა მკვიდრებმა. ამიტომ მათთვის ეროვნული თვითშეგნება ნულამდე დაეცა. მაინც ფეთქავდა რაღაც და ამ რაღაცის რეალიზაცია იყო „მესხობა“.

მაჰმადიანთა გასახლებას მოჰყვა ერთი შედეგი. ისინი უფრო მეტად გაერკვნენ საკუთარ სულში, ცხოვრების წესში. სხვა ეროვნებების გვერდით ცხოვრებამ მათთვის ნათელი გახადა,

რომ სარწმუნოების ერთობა არ ნიშნავს ეროვნების ერთობას.
კვლავ ილიას დავიმოწმებ:

– „არ გვაშინებს მეთქი ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენ ძმებს
ოსმალის საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწ-
მუნოება უჭირავთ, ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე,
რომ ჩვენ ერთმანეთს კვლავ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ,
და ქართველი, ჩვენდა სასიქადულოდ კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანას,
რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს და დიდი ხნის განშორებულ
ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თავის პატიოსანს და ღმობიერს
გულზედ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლ-
მორეული ქართველი“.

1988 წელი.

1988 წლის 4 მაისის გაზეთ „იზვესტიაში“ ჩინგიზ ათმათოვმა გამოაქვეყნა წერილი “Подрываются ли основы?..” რომელიც მრავალხრივია მნიშვნელოვანი.

ჩინგიზ ათმათოვი ამ წერილში ისეთ პრობლემებს წარმოაჩენს სტალინთან დაკავშირებით და ისეთი მწერლური არგუმენტაციით გამოირჩევა, რომ შემთხვევით, რა თქმა უნდა, არაფერი გაეპარება. ავტორი გამოყოფს „ისტორიბიტელურ“ სტალინურ გადასახლებებს ომის ბოლო წლებში ისეთი ხალხებისას, როგორიც არიან: ჩეჩნები, ინგუშები, კალმიკები, ყარაჩაელები, ყირიმელი თათრები, ქურთები და, მათ შორის, კავკასიელი თურქები.

ყველა ჩამითვლილი ეროვნება ცნობილია. ვიცით, ვინ არიან ჩეჩნები, ინგუშები და სხვანი, ვინც გადასახლეს ომის ბოლო წლებში. ხალხთა ყოველგვარი გასახლება, არაბუნებრივი მიგრაცია - მიუღებელი, არაადამიანური აქციაა. ქართველებს ამით ვერავინ გაგვაკვირვებს. მთელი ჩვენი ისტორია მაგალითია, თუ როგორ გაასახლებდნენ ხოლმე ქართველებს და მათ ადგილზე ჩამოასახლებდნენ სხვა ტომის ხალხს.

ვინ არიან ეს კავკასიელი თურქები, რომელთაც გამოესარჩლა ათმათოვი და შემდეგ სხვებიც. თურქები თურქეთის მოსახლეობის ძირითად ნაწილს წარმოადგენენ. თურქთა რელეგია ისლამია (სუნიტური).

ახლა მოკლედ ე.წ. კავკასიელი თურქების შესახებ:

1893 წელს გამოვიდა ამიერკავკასიის მოსახლეობის სტატისტიკური დავთარი 1886 წლის მონაცემების მიხედვით - “Сводъ статистическихъ данныхъ о населеніи Закавказскаго края узлеченныхъ изъ посемейныхъ списковъ 1886 г”.

გამოცემა სანდო და კომპეტენტურია - изданъ по распоряженію Главноначальствующаго гражданскою часію на Кав-казъ закавказскимъ статистическимъ комитетомъ. Тифлисъ, 1893 г.

ეს დოკუმენტი იმითაა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი, რომ მასში აღრიცხულია კომლების რაოდენობა, ცალ-ცალკეა აღწერილი ქალები და მამაკაცები. მითითებულია ეროვნება, სარწმუნოება...

1893 წლის დოკუმენტის მიხედვით, ჯერ კიდევ არ არის სარწმუნოება გადამწყვეტი და მაჰმადიან ქართველთა დიდი ნაწილი ჯერ კიდევ ქართველებად აღიწერება.

დღევანდელი ადიგენის რაიონის ისეთი სოფლები, საიდანაც შემდეგში გაასახლეს მოსახლეობა, როგორც „თათრები“, 1893 წელს ქართველებია. აი ეს სოფლები თუ ნასოფლარები: აფიეთი, არძნე, ბოლაყური, ლაღვი, გოდერძი, გორთუბანი, გუგუნაური, დერცელი, ზანავი, ზარზმა, ზედუბანი, კეხოვანი, მლაშე, მოხე, ნაშაური, ფლატე, საირბე, დიდი სმადა, პატარა სმადა, უტყუსუბანი, ციხისუბანი, წრე, ჭყეჭლა, ჩორჩანი.

ახალციხის სოფლები და ნასოფლარები: სოფ. ვალე, კოპაძე, ორფოლა, საკრე, საყუნეთი, ტაძრისი, თისელი, ტყემლანა, წინუბანი, წოხტევი, წრიოხი, ბოგა, გიორგიწმინდა, ზეუბანი, კლდე, მიქელწმინდა, მუგარეთი, ფერსა, სვირი, წნისი, ჩოხტა, შურდო, აბი, ზიკილია. ამას დაემატა ზედა და ქვედა ოშორა, ხერთვისი, შვიდრევანტა ასპინძის რაიონიდან და ადვილი წარმოსადგენია, თუ როგორი სურათია ჯერ კიდევ წინა საუკუნის ბოლოსათვის. ეს ის სოფლებია, რომელთა შთამომავლებს უწოდებს ჩინგიზ ათმათოვი კავკასიელ თურქებს, რითაც უპირისპირებს ერთი წარმომავლობის, გენის, ეთნოსის, მაგრამ სარწმუნოებრივად განსხვავებულ ქართველებს ერთმანეთს.

ზემოთ დასახელებული დოკუმენტის მიხედვით ქართველები, რომლებიც მაჰმადიანები არიან, შეუყვანიათ სარწმუნოების მიხედვით „სხვა სარწმუნოების“ გრაფაში, რადგანაც ისინი აღარ იყვნენ მართლმადიდებლები (საამისო გრაფა, რა თქმა უნდა, ცალკეა), მაგრამ ჯერ კიდევ არ არიან „თათრები“

ნაწილი მესხეთის ქართველობისა ადრე გამუსლიმდა. ეს პროცესი განსაკუთრებით შეეხო გზისპირა ცენტრებს, შედარებით

ოსმალეთთან ახლო მდებარე პროვინციებს. მნიშვნელობა ჰქონდა აგრეთვე რენეგატი ფეოდალების პირად ინიციატივას. ხშირად ისინიც აჩქარებდნენ კუთვნილ მამულში მცხოვრებთა გამაჰმადიანება-„გათათრებას“

წარმოვადგენთ გასახლებისდროინდელ სურათს ასპინძის რაიონში. ზემოთ დასახელებული 1893 წლის დოკუმენტის მიხედვით, როგორც უკვე ითქვა, ნაწილი მაჰმადიანი ქართველებისა ჯერ კიდევ ქართველებია, ნაწილი კი, დანარჩენი გამაჰმადიანებული ქართველებისა, შეტანილია გრაფაში “Татары”. ამავე გრაფაში მოქცეულია თარაქმები, რადგან ისინი ცალკე არ გაუმიჯნავთ. ქურთები აღწერილია მირაშხანსა და ნაქალაქევში.

ასპინძის რაიონში 1944 წლისათვის, ე.ი მაშინ, როდესაც მაჰმადიანები გადასახლეს, მაჰმადიანთა შემდეგი ეთნიკური სახე შეიძლება წარმოვადგინოთ. უკვე აღარც ზემო და ქვემო ოშორის, აღარც ხერთვისის და შვიდრევანტის მოსახლეობა ქართველებად აღარ ითვლება, განსხვავებით ზემოთ დასახელებული 1893 წლის გამოცემისგან. ისინიც შეუერთდნენ ადრე გამაჰმადიანებულ ქართველებს და იწოდებიან ერთი საერთო ტერმინით „იერლი“. იერლი ადგილობრივის მნიშვნელობით მიჯნავდა ქართველ მაჰმადიანს სხვა დანარჩენებისაგან.

იერლი (გამაჰმადიანებული ქართველი) ცხოვრობდა ასპინძის რაიონის შემდეგ სოფლებში: აგარას (მართლმადიდებლების გვერდით), ნიალას, გავეთს, ვარნეთს, ქუნცას (ქრისტიანებთან ერთად), აწვეიტას, ტოლოშში (ქრისტიანებთან ერთად), ნარმანში, გელსუნდაში, მარგასტანში (დღევანდელ თმოგვში), ხერთვისში, შვიდრევანტას, აღჯვაში, კვარშაში, თოკში, ერკოტაში (ქრისტიანებთან ერთად), ზედა ვარნეთში, საყუდაბელში, ორგორაში, ახაშენში (ქრისტიანებთან ერთად), ღობიეთში, ზველში (ქრისტიანებთან ერთად) ჭობარეთში (ქრისტიანებთან ერთად), იღუმალაში, ლაშხევაში, ყამშაში, ინდუსაში, ზედა და ქვედა ოშორაში, ასპინძაში.

1893 წლისათვის ასპინძის რაიონში ქურთები სახლობენ ორ

სოფელში – მირაშხანსა და ნაქალაქევში. 1944 წლისათვის ისინი სხვაგანაც დასახლებულან, კერძოდ ანაკეთში, ზედა ვარძიას და თმოგვში. ეს დღევანდელი თმოგვი არ არის. ქურთების სოფელი მდებარეობდა მტკვრის მარცხენა ნაპირზე, თმოგვის ციხის ძირას. ნასოფლარი დღესაც ემშენევა. ანაკეთიც ზედა ვარძიაც და თმოგვიც მცირე მიწიანი ადგილებია და იქ მხოლოდ რამდენიმე კომლი სახლობდა. როგორც ჩანს, ისინი ნაქალაქევიდან და მირაშხანიდან გავიდნენ ცალკე.

ღირს ალბათ აღნიშვნა იმისა, რომ ზედა ვარძიაში მე-10 საუკუნის ტაძარი დგას, რომ დღევანდელი ვარძია მემატინანის თქმით ზედა ვარძიის „მიცვალებით“ (ნაცვლად) აშენდა და ა.შ ესეც ისტორიული ნონსენსია...

ასევე ნაქალაქევი ანტიკური ქალაქის წუნდის ადგილზე წარმოიქმნა VIII საუკუნეში. სახელიც სწორედ ამიტომ ეწოდა - ნაქალაქევი. აქ ქურთები გამოჩენილან მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში.

ქურთები რომ თურქები არ არიან, გასაგებია. ასე რომ, კავკასიელ თურქებად ქურთების ჩათვლა მიზანშეუწონელია. ენობრივად ქურთები ირანულ ენათა ჯგუფს მიეკუთვნებიან. ქურთები, რომლებიც მესხეთში ცხოვრობდნენ კარგი ცხოვრების გამო არ მოსულან. ისინი ლტოლვილთა ჯგუფებად მოველინენ საქართველოს. მესხეთშიც ჩნდებიან მომთაბარე ქურთები და თანდათავ ემკვიდრებიან. ქურთები და იერლი მიუხედავად იმისა, რომ ერთმანეთის გვერდით ცხოვრობდნენ, გამოჯნული იყვნენ, სარწმუნოების ერთიანობა ეროვნების ერთიანობას არ ნიშნავდა არასოდეს.

თარაქმები ცხოვრობდნენ ფანაქეთში, ქარზამეთში, არღანში, ვანში, ბუზმარეთში, ალანძიაში, ოთაში, ყონდარში, მოიდოლში, ბაზირხანში. როგორც ვხედავთ, ისინიც აფსოლუტურ უმცირესობას წარმოადგენენ. გასათვალისწინებელია, რომ ამ სოფელთა უმრავლესობა ტრადიციული სოფელი არ არის და მისი მოსახლეობა მეტად მცირე იყო. მაგალითად, იმავე 1893 წლის დოკუმენტის მიხედვით ალანძიაში 7 კომლი ცხოვრობს,

ბაზირხანაში – 14, ბუზმარეთში – 13, ვანში 16 , გავეთში 16 და სხვა. მაშინ, როდესაც იერლი ზედა ოშორაში 83 კომლი ცხოვრობს, ქვედაში – 56. ხერთვისში – 224 და სხვა.

აქვე აღსანიშნავია, რომ ბაზირხანა, მოიდლოლი, ყონდერა ახალმოსულთა დარქმეული ახალი სახელებია, ხოლო ბუზმარეთი, ვანი და გავეთი უძველესი ქართული სოფლებია, ქართული სახელებით და ეკლესია-მონასტრებით, რომლებიც ძველ დოკუმენტებსა და წყაროებში მოიხსენებიან.

ვფიქრობთ, სურათი ნათელია. ასპინძის რაიონის მაგალითი ნიშანდობლივია დანარჩენი რაიონებისათვის.

სულ ახლახან კი საკავშირო ტელევიზიამ სადირექტივო მითითებები გასცა ამ „თურქთა“ ცხოვრების მოწესრიგების თაობაზე, მათი სამშობლო - მესხეთში უკან ჩასახლებაზე. საკავშირო ტელევიზიის წამყვანის მოლჩანოვისათვის მესხეთი, რაღა თქმა უნდა, მხოლოდ უბრალო სახელია საქართველოს ერთი კუთხისა, სადაც შეიძლება შეასახლო, ვინც გინდა და თუ საჭირო იქნება, გამოასახლო, ვინც მოვესურვრება. ასეთი მიდგომა საქართველოს ამ კუთხისადმი „არ ახალია, ძველია“. ვინ არიან ის „თურქები“, რომელნიც ოსტანკინოს შემოპხვევიან და თავიანთ „საუკუნის წინანდელ სამშობლოს“ ითხოვენ. მამა-პაპათა ნაოფლარს ითხოვენ? რომელი თურქის აშენებულია ჭულევი, ზარზმა, საფარა, აწყური, ხერთვისი, თმოგვი, ვარძია, ვანის ქვაბები, კუშურდო, გავეთი, ხოსპიო, განძა, საღამო, სამსარი და მრავალი სხვა ისეთი ძველი, ნებისმიერი ქვეყნის კულტურას რომ დაამშვენებდა. მესხეთის (სამცხე – ჯავახეთის) კულტურის ძეგლები რამდენიმე ასეულს აჭარბებს.

მაშ ვინ არიან და სად არიან თურქები? ჩვენ მიერ უკვე მოხსენიებული 1893 წელს გამოსული დოკუმენტი კიდევ ერთი რამით არის მნიშვნელოვანი, რომ მასში მესხეთის მოსახლეობის აღწერის დროს მითითებული არ არის არც ერთი თურქი. როგორ ვიფიქროთ, რუს მოხელეებს გამორჩათ თურქები, თუ ურევდნენ ერთმანეთში თათრებსა და თურქებს? ასეთი რამ

გამორიცხულია. ე.ი. ეს იმას ნიშნავს, რომ მესხეთში თურქები არ ცხოვრობენ. ყოველგვარი ადმინისტრაციული მმართველობა ადგილობრივ გამაჰმადიანებულ ქართველებზე იყო დამყარებული. აი, ეს მაჰმადიანი ქართველები და მათთან ერთად რამდენიმე ქურთი ან თარაქმა თურქობენ დღეს. რამ მიიყვანა ისინი აქამდე?

ვინ არის დაჩაგრული, დარბული და საით მიექანება ეს აგიტაცია, საითკენ არის გამიზნული ყოველივე, რამაც შექმნა არარსებული ტერმინი „კაკაკასიელი თურქი“. რამ გამოიწვია ჯერ მე-19 საუკუნის ბოლოს და 1944 წლისათვის მესხეთის იმ სახის ჩამოყალიბება, რომელიც ჩვენ დავხატეთ?

მე-16 საუკუნეში, მას შემდეგ, რაც ოფიციალურად გაფორმდა სამცხე-საათაბაგო გურჯისტანის ვილაიეთად, მესხეთის მოსახლეობა მთლიანად ქართულია. მოვიყვანთ დოკუმენტს. 1595 წელს იმ სოფლებში, სადაც მე-20 საუკუნისათვის „იერელი“ ცხოვრობდა, ცხოვრობენ ოჯახთა შემდეგი უფროსები: სოფ. ყაშხა: ოქრო, ლომინა, ბაინდურ, ბადურა, დავითა, იოსებ, საძარა, იანვარა, ხახუტა, გოგოლა, ვარძელი, ლომსა, თევდორე, ხარება, მაცაცა, გიორგი, პავლე, თარალა, ლონგულა და სხვა (გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, თურქ. ტექსტი, თარგმ. ს. ჯიქიასი, წიგნი II, 1941, გვ. 139).

სოფელი იდუმალა: ბადურა, კოჭლა, პაპუნა, იარალი, მამუკა, ბატატა, გრიგოლ, მახარა, აღდგომელა, პავლია, თევდორე, ნოდარა და სხვა.

სოფელი ინდუსა: ვარძელ, შოთა, ბედანა, შივაშ, გრიგოლ, მახარობელ, აღობა და სხვა (იქვე, გვ. 140).

სოფელი ვარნეთი: სამაგულა, ჯიმშერი, პაპუნა, ვარძელ, გოგოლა, მირზა, მასურა, პავლია და სხვა (იქვე, გვ. 141).

სოფელი ზემო ოშორა: რომანოზ, ფარნაოზ, კაკა, მაზანა, ზალია, გალობელი, გოგინა, ელია, აშხია, მაცაცა, მიქელა და სხვა... (იქვე, გვ. 143).

სოფელი ქვემო ოშორა: იოსებ, მახარა, მახარებელ, ვარძელ, ნათენა, მამისა, კვირიკა, ბადრი, ხელა და სხვა... (იქვე, გვ. 144).

...და ასე შემდეგ, დაუსრულებლად შეგვიძლია მოვიაროთ მე-16 საუკუნის მესხეთი და ამოვწეროთ ის წინაპრები, ვინც სისხლითა და ოფლით მოიტანეს სამშობლო. სხვათა შორის, დოკუმენტი, რომელიც ჩვენ მიუთითეთ, ოსმალების მიერ არის შედგენილი. ოსმლო მოხელე თავისი მიზნისთვის, საგადასახადო საქმის უკეთ მოგვარებისათვის აღწერდა მესხეთს და შთამომავლობას ძვირფასი წყარო დაუტოვა მაშინდელი ქართველების შესახებ. ჯერ არც ქურთები ჩანან, არც თარაქმები, ისინი მოგვიანებით მოვლენ. . .

მე-18 საუკუნე... კვლავ ქრისტიანია მესხეთი. გამუსლიმებულია მხოლოდ მალალი წრე (ვახუშტი), რენეგატი ქართველობა, რომლისთვისაც სულ ერთი შექმნილა ენა, რჯული, სარწმუნოება.

იქნება ღირდეს გასახსენებლად ერთი ფაქტიც: სულხან-საბა ორბელიანს მეორე ცოლად მოჰყავს ათაბაგის ასული. ორბელიანი, რომ სხვა სარწმუნოების მეუღლეს არ შეირთავდა, ნათელია. როგორც ჩანს XVII საუკუნის ბოლოს თვით ფაშის კარიც კი არ არის ბოლომდე გამუსლიმებული.

ოსმალეთმა დაიწყო მესხეთის ქართული სახელმწიფო მმართველობის მოშლა-გამაჰმადიანება. მეფის რუსეთმა დასრულებული სახე მისცა ამ პროცესს და მე-20 საუკუნის 20-30-იანი ქლწბის პოლიტიკა მესხების მიმართ კვლავ მათ წინააღმდეგ გამიზნული აღმოჩნდა. ქართველ მაჰმადიანებს არ მიეცათ ქართული სკოლა. პროცესი დასრულდა.

აი, ვიან არიან ე.წ. *კავკასიელი თურქები!*

უფრო კონკრეტულად: სარწმუნოების შეცვლას ზოგ შემთხვევაში გვარის შეცვლა არ მოჰყვებოდა ხოლმე. ამიტომაც არის, რომ მაჰმადიან მესხთა შორის ჯერაც არიან ქართული გვარის მატარებელნი.

დღეს სწორდება სტალინის შეცდომები. გასახლებულთა ნაწილი უკან ბრუნდება. არის კი ეს მხოლოდ სტალინის შეცდომები, თუ ისტორიის ტიპური გამიზნული „შეცდომებია“. ვინ გაასწოროს მეფის რუსეთის „შეცდომა“, როდესაც სამხრეთ

საქართველოში არაერთი სხვა ტომი შემოასახლეს ქართველთა აფრა-გადასახლების შემდეგ, რამაც გამოიწვია ამ მხარის ეთნიკური სიჭრელე?!

დღეს ისინი ჩვენი მეზობლები და მეგობრები არიან, მაგრამ ხომ არის ისტორია, ისტორიული სიმართლე, რაც ჩვენც უნდა ვიცოდეთ და იმათაც და დღეს ხომ ის დრო დადგა, როცა სიმართლის მოურიდებლად და ბოლომდე თქმა შეიძლება.

ვინ გაასწოროს სპარსეთისა თუ ოსმალეთის „შეცდომები“, როდესაც საქართველოს ტერიტორიაზე მომთაბარე ტომებს შემოასახლებდნენ და დღეს მათი შთამომავალნი იზრდებიან და მრავლდებიან საქართველოში. იქმიან ისტორიას, ლამის წარმართობის დროს მოსულად გამოაცხადონ თავი. ვინ გამოასწოროს ქვემო ქართლის დაღუპული თუ გასახლებული ქართველობის ადგილას ჩამოსახლების „შეცდომები“.

ასე „შეცდომით“ მოსული შესაბამისადაც უნდა იქცეოდეს, პრეტენზიებიც იმაზე მეტი არ უნდა ჰქონდეს, რაც ბედუკულ-მართობის გამო სხვის სამშობლოში დამკვიდრებულს ეკადრება. არც ამა თუ იმ რეგიონში მკვიდრი ერის რაოდენობრივი სიმცირე უნდა აძლევდეს ვინმეს საბაბს ზედმეტი, ზოგჯერ გამაღიზიანებელი ამბიციებისათვის.

რა ქნას ქართველობამ. ვინ გაასწორებს იმ დიდ შეცდომებს, რომელიც სულ უფრო და უფრო ხშირდება ამ ორასი წლის განმავლობაში და ფიზიკურ გადარჩენას კი ყოველ წუთს ვამადლით ჩვენს საკუთარ თავსა და მიწას?

დღეს მაჰმადიან მესხებს მთლიანად თურქულ-აზერბაიჯანული სახელები ჰქვია, მაგრამ ეს პროცესი ახალია. „ეთნიკური პროცესების თვალსაზრისით საყურადღებო უნდა იყოს ამონაწერი სოფ. კლდის საოჯახო სიებიდან (მე-19 საუკუნის ბოლო - მ. ბ.) აქ გვხვდებიან: „რაჯამ ბიძინ ოღლი ტატიძე“ და „ხალილ ბიძინ ოღლი ტატიძე“, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ქართველ მაჰმადიანებში ჯერ კიდევ იყო ტრადიცია ქართული სახელების დარქმევისა. ჩანს სოფ. კლდეში გამაჰმადიანება-გათურქების

პროცესი შედარებით ახალი დაწყებული იყო“ (რ. თოფჩიშვილი)

გვარსახელოშეცვლილი კი არა ენადაკარგული მესხისთვისაც სამშობლოს განცდა და შეცნობა კვლავ ქართული იყო. ენას შეეღია მაჰმადიანი მესხი, სარწმუნოებას შეეღია, ყველაფერს შეეღია, ოღონდ ისტორიას ვერ შეეღია, *რუსთაველს* ვერ შეეღია. იმდენად იყო გაღმერთებული რუსთაველი მესხეთისათვის, რომ მასზე ქართული ლოცვა თურქული სიმღერით შეიცვალა. ამის ნათელი მაგალითია ილია მაისურაძის მიერ ახალციხეში 1937 წელს ჩაწერილი თურქულ ენაზე ნამღერი ლექსი, რომელიც სერგი მაკალათიამ 1938 წელს გამოაქვეყნა წიგნში „მესხეთ-ჯავახეთი“. თურქულენოვანი მესხებისთვისაც და სხვა მესხებისთვისაც მოვიყვან ამ ლექსს ორივე – თურქულ და ქართულ ენაზე. თარგმანიც, რადგან იგი იმავე წიგნშია დაბეჭდილი, როგორც ჩანს, მთქმელს ეკუთვნის, ჯავახ გელდევან (გეიძარ) ყავრელიშვილს:

„ბირ ზამანდა ვარიდი შაჰმაზ,
 ყონინიშუზდა ბულუნმიერ შაიძეზე,
 ბირ ზამანდა ვარიდი ფადიშაამიზ,
 ბუაქსი გურჯისტან ერეკლე ხანა და ყალმადი
 ყალზ, იუხიდან, ოან რუსთაველი შოთა
 ალიმიზიდან გეთტი ასპინდა, ოთა,
 ბირ ღრამ დარდიმიზ ჩიხტიბინფუთა
 ღუენოულ ასირ ბირ ზამანა ყალმიდი...“
 თარგმანი:

„ერთხელაც გვყავდა მეფე,
 უბეში არ გვქონდა სიმდიდრე,
 ერთხელაც გვყავდა მეფე,
 ძველი საქართველო ერეკლე მეფესაც არ შერჩა.
 ადექ, გამოფხიზლდი, რუსთაველო შოთა,
 ხელიდან წაგვივიდა ასპინდა, ოთა,
 ერთი წვეთი დარდი გახდა ათასი ფუთი,
 შეტრიალდა ხანა, ერთ ღროებაზე არ დარჩა“.

ვფიქრობთ, მართლაც საჭირო არ არის კომენტარი. ჯერ

კიდევ არ ჰქონდათ მაჰმადიან მესხებს ამოცლილი ბოლომდე ეროვნული სული, რომელიც ბოლოსდაბოლოს ამოაცალეს.

ახალციხის მაშინდელმა მხარეთმცოდნეობის მუზეუმმა სამეცნიერო ექსპედიციები მოაწყო მესხეთში 1937-1940 წლებში. ამ ექსპედიციათა ანგარიშებში ნათლად არის ასახული მაჰმადიან მესხთა ყოფა. მათი ენა ქართული ენის მესხური დიალექტია. სარწმუნოებით განსხვავებულ ქართველთა მეზობლობა ბევრგან ენობრივში არ იყო გადაზრდილი.

„ქართველი მაჰმადიანი“ ჩვეულებრივი ტერმინია სამუშაოდ მეცნიერთათვის. „ამ ხეობის მარცხენა ფერდზე, ე.ი. ზველის ძირში, მტკვრის უშუალო ნაპირზე ორი სოფელია გაშენებული, ქართველი მაჰმადიანებით დასახლებული - ონღორა და სახუდაბელი“ (ხელნაწერი № 100, გვ. 116). „სოფ. შურდოში ცხოვრობენ ქართველი მაჰმადიანები. გვარები: ჭარელიენი, გორელიენი, ცაცალიერნი, კატუნიენი (კატუნაშვილი), გუჯარიენი (=გუჯარელი) და სხვა“ (იქვე, გვ. 71).

ან კიდევ: სოფ. ბოვა. „აქ ცხოვრობენ ქართველი მაჰმადიანები 96 კომლი. შენახული აქვთ ქართული ენა. გვარები: ზაუტაძე, სარალიძე, ჩიხლაძე, ჩომაყიძე, ლოლაძე, ცვეაძე, კოჭოძე, მეწყარიძე და სხვა“ (იქვე).

ერთ ამონაწერსაც მოვიყვანთ: „სოფ. სვირში ცხოვრობენ ქართველი მაჰმადიანები (ლაპარაკობენ ორ ენაზე თათრულ-ქართულზე): ვარდიაშვილები, კავთელაშვილები, ყაყუნაშვილები, ბერძენიშვილები, ბახტაძეები, ყელღერა-შვილები, პაპლოშვილები, პაპიაშვილები, მჭედლიშვილები“ (ხელნაწერი № 4443).

აი, ესენი იქცნენ შემდეგ „თურქებად“ და დღეისათვის იმაზე გაბრაზებულები, თითქოს ქართველებმა დააკარგვინეს სამშობლო, თითქოს ქართველებმა გაასახლეს თავიანთი მიწებიდან, აღარ ქართველობენ. ჩვენზე საკუთარი სისხლი გვიბრუნდება „თურქად“.

მოვიყვანთ დოკუმენტს, რომელიც 1976 წელს შეუდგენია სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის მაშინდელ დირექტორს, ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატს ს. ხოსიტაშვილს. ქვემოთ

ჩამოთვლილ მაჰმადიან ქართველთა გვარების შესახებ მასალები დაცულია ახალციხის სარაიონთაშორისო არქივსა და ახალციხის რაი სამხედრო კომისარიატის საბუთებში. სია სრული სულაც არა არის. მისი შევსება დღესაც შეიძლება თვით მუზეუმსა და რესპუბლიკის არქივში დაცული მასალებით. აი, ერთი ნაწილი ქართველი მაჰმადიანებისა, რომელნიც სამხრეთის შემდეგ რაიონებში ცხოვრობდნენ:

ადიგენის რაიონში: სოფელ მოხეში - წულუკიძეები; ვარხანში - ვახრაძეები; ბოლაჯურში - სარაშვილები, ბაღლოშვილები; ბენარაში - მღებრიშვილები; აბასთუმანში - ულარჯიშვილები; ჭეჭლაში - ერისთავები; ღორთუბანში - გურგენიძეები, ერისთავები, უღეში - მოლოზნიშვილები, ხერხეულიძეები, ჩატყურაშვილები, აბულაძეები, პეტაშვილები, ბარათაშვილები.

ასპინძის რაიონში: სოფელ ასპინძაში - დიასამიძეები, ზუბალაშვილები. ტოლოშში - თუთაძეები, წითლანაძეები. შალოშეთში - მაჩაბლები, ბერიძეები. ხერთვისში - აბაშიძეები, ვაჩნაძეები, ორბელიანები, ბალადაშვილები, შაქარა-შვილები, წითურაშვილები. თოკში - აბაშიძეები. რუსთავში - ღარიბაშვილები. გელსუნდაში - ვაჩნაძეები. ოშორაში - ავალიშვილები, გონიაშვილები, ჭეჭოშვილები.

ახალქალაქის რაიონში: სოფელ გოკიოში - სულაძეები, ვარძელაშვილები. ქილდაში - ხარშილაძეები, გოგალაძეები. ხოსპიოში - ფალავანდიშვილები.

ახალციხის რაიონში: სოფელ აწყურში - გოგოლაძეები, კოკოლაშვილები, ლომიძეები, მესხიძეები, მიქელაძეები, მამუკაძეები, ხმალაძეები, მურტაძეები, რუხაძეები, დოზიძეები, აბაშიძეები. წრიოხში - გურგენიძეები. ტყემლანაში - ჩიკაძეები, კახიძეები, ტარანაძეები, ფუტკარაძეები. აგარაში - კოპაძეები. წინუბანში - გელაძეები, ქოცარაძეები, კუკუაძეები, ქოცა-ძეები; გურკელში - გუმბურიძეები, ჩახაძეები. ზიკილიაში - ბუკურაძეები, ხეირაძეები, ხმალაძეები, გოგოლაძეები, ზურაბაძეები, კოტაძეები, მორაძეები, ნადირაძეები, გვარამაძეები, ჭინჭარაძეები. ფერსაში - გელაძეები,

სვანიძეები, ოქროაძეები, ზამთარაძეები, სვარაძეები, ჭალიძეები, ჩახალიძეები, რევაზიძეები, რევაზიშვილები, ასპანიძეები, ზასკაიძეები. მუგარეთში - ბერიძეები, გემჩაძეები, გამარაძეები, ქოჩორაძეები, მამუკაძეები. წონტეში - პაპალაძეები, ლომიძეები, ჩხეიძეები. ჩონტაში - კორკოტაძეები, სულაძეები, კოტაძეები. გიორგიწმინდაში - გოგოლაძეები, მაზმანიძეები, მუხბორაძეები, ჩილაძეები, მუხრიძეები, კვირიკაძეები, კოპალაძეები, ინასარიძეები, ჭონქაძეები, გვარამაძეები. შურლოში - კოტანაძეები, ხარშილაძეები, ხმალაძეები, შუბლაძეები, მურადაშვილები. წნისში - ბექოძეები, მუხრიშვილები. კლდეში - ბიძინაშვილები, გვარამაძეები, ტატიძეები, დიასამიძეები. ბოგაში - გოგოლაძეები, კიჩუაძეები, მეცკორიძეები, სალარიძეები, ზაუტაძეები, ჩუჩულაძეები, ჩომახიძეები, ლოლაძეები, ჭიქიაშვილები, კისერბურდაშვილები, ძეხვიაშვილები, ზეთიაშვილები. ტატანისში - წულუკიძეები, ბლიაძეები, მურადაშვილები, ჭუტაძეები, მეფურსიაშვილები. სვირში - ბახტაძეები, ბეთიაშვილები, ყუყუნაშვილები, მაისურაძეები, ბერძენიშვილები, კავთელაძეები, კორკოტაშვილები, გოგოლაძეები, ხიზანიშვილები, ვარდიაშვილები, კორიაძეები, ქიტუნაშვილები, კოკოლაშვილები, ყელღერაშვილები, ზეთიაშვილები, მოლიძეები, ცქვიტაძეები, ფირიაძეები, ყორიაშვილები, ფოთოლაშვილები, ჩილაძეები, ჯულაძეები, პაპაშვილები. ჭვინთაში - მეგორაშვილები, თეთრაძეები, მღორიშვილები, გურაშვილები. ვალეში - აბულაძეები, ჩილაძეები, გოზალიშვილები, გელაძეები, დელაძეები, მერიოძეები, ბოჭორიშვილები, წურდაძეები.

წყორძაში - მახარაძეები. ტობაში - თამარაძეები, ვარსკნელიძეები, ბუნაძეები, ნორლუაშვილები. ახალ სოფელში - ჩიკაძეები. თელვანაში - სეხნიაშვილები. ურაველში - ლურსმანაშვილები, ოქროპირიძეები, ხერხეულიძეები, ერემაშვილები.

კანტიეთში - თაფლაშვილები. გიორგიწმინდაში (ურავლის ხეობაში) კაპანაძეები. ენთელში - ანთაძეები, ხურციძეები.

მშრომელთა დეპუტატების ახალციხის რაიადმსკომის ყოფილი

თავმჯდომარის ვასო ლომსაძის გადმოცემით ახალციხის ბეგრ-სოფელში ცხოვრობდნენ ქართველი მაჰმადიანები, რომლებიც ოჯახებში ქართულად ლაპარაკობდნენ და ქართულ გვარებსაც ატარებდნენ. ეს სოფლებია: სვირი, ბოგა, ტატანისი, კლდე, შერდო, გიორგიწმინდა, ფერსა, მუგარეთი, წოხტები, ზიკილია, საყუნეთი, ჭვინთა და სხვა.

ტოპონიმები და გვარები მეტყველებენ, რომ მნიშვნელობა არ ჰქონდა ქრიატიანი იყო თუ მუსლიმი. ადგილის უძველესი სახელიც ქართველის დარქმეულია და ასევე საუკუნეების სიღრმეშია შექმნილი მათი ქართული გვარები.

გვარი ადამიანის ეროვნების ერთი აუცილებელი ნიშანია. ამიტომ ვგრე დაჟინებით აიძულებდა მეფის რუსეთი ქართველებს ჩამოეცილებინათ ტრადიციული ქართული დაბოლოებანი და დაემატებინათ რუსული -ოვ-ი. ბევრმა ეს გააკეთა, საამისო მაგალითების ჩამთვლა შორს წაგვიყვანს. ქართველი მაჰმადიანები მეფის რუსეთის ამ დაწოლას ძირითადად გადაურჩნენ, მაგრამ ველარსად გაექცნენ თანამედროვე, 20-30-იანი წლების არასწორ ეროვნულ პოლიტიკას. იერიშები ქართულ გვარებზე ასევე „არახალია“. ამ გამიზნული პოლიტიკის მაგალითების დაძებნა არ გაგვიჭირდება. ჩვენ შევვიძლია წარმოვიდგინოთ გვარის ევოლუცია, თუ როგორ ხდება ქართული გვარის თანდათანობით ჩამოცილება. 1930-იანი წლების ბოლოსათვის ტიპურია ასეთი გვარსახელები: მუხაშვილი მავლუდ ალიოღლი, ომარაშვილი ალაღია ასრათოღლი, ცეკვიაშვილი შაქირ საფარ ოღლი (ხელნაწერი № 1082). საინტერესო შემთხვევაა. გვარი, როგორც ვხედავთ, ქართულია, სახელი ჩვეულებრივ თურქული და მამის სახელი უკვე თურქული კონსტრუქციით არის წარმოდგენილი. თანდათან ჩამოსცილდა შემდეგ ქართული გვარი და დარჩა ასრათოღლი, საფაროღლი, ალიოღლი და ა.შ. ზოგმა ასე დაიტოვა, ზოგმა კი ოღლი ჩამოაცილა და გაიკეთა -ოვ-ინი დაბოლოება. ასე და ამგვარად თურქობენ დღეს ასრათოვები, საფაროვები, ალიოვები და სხვანი.

იყო შემთხვევები, რომ ოთხ ძმათაგანს, ოთხივეს სხვადასხვა ეროვნება და გვარი ეწერა საპასპორტო მონაცემების მიხედვით.

დღეს არავისთვის, ვინც მაჰმადიან მესხებს იცნობს, მათთან ურთიერთობა ჰქონია, დამალული არ არის, რომ მათს პასპორტებში დიდი ამბით უწერიათ **ყაზახი, აზერბაიჯანელი, თურქი, ყირგიზი, ზოგს - ქართველიც და თქვენ წარმოიდგინეთ - კავკასიელი (?)**.

სადაც მივიდნენ იქაური ეროვნება ჩაუწერეს მათ, ეროვნებით კი ისინი, ძირითადი ნაწილი გასახლებული მაჰმადიანებისა ქართველები არიან.

ასეთი პასპორტიზაცია არანაკლები დანაშაულია, ვიდრე გადასახლება. კითხვა შეიძლება სხვაგვარად დაგვესვა. კი მაგრამ, თუ ყაზახია, აზერბაიჯანელი, ყირგიზი და სხვა, კავკასიელი თურქები როგორღა არიან, როგორღა აქვთ უფლება დაბრუნდნენ უკან და იქცნენ თურქებად?

ყოველივე კი იმან გამოიწვია, რომ მაჰმადიან ქართველებზე, კერძოდ მესხებზე წერა ჩვენში ტაბუდადებული იყო. სამაგიეროდ ძალიან აქტიურად მუშაობდა სხვა ქვეყნების რადიო, პრესა, მეცნიერები. სამწუხაროდ, საკავშირო ტელევიზიის წამყვანს მხარში ამოუდგა პრესაც. 8 სექტემბრის გაზეთ „ტრუდში“ კიდევ გაიელვა, რომ „კავკასიელ თურქებს“ შორის ქართველებიც ყოფილან. პიპინაძის წინაპრები ქართველები იყვნენ და შთამომავალმაც ამოიღო ხმა მორიდებით, ქართველი ვარო. თუმცა ეს მორიდებული ხმა მაშინვე ცინიკურად ჩააკმენდინა ავტორმა. უფრო შორს წავიდა 14 სექტემბრის გაზეთი „იზვესტია“, სოლიდური, სერიოზული გაზეთი, ასევე სერიოზული პრეტენზიის სტატიით, რომ კუთვნილი ადგილი მიუზნინოთ დაკარგულ ეროვნებებს და აღვადგინოთ. სტატიის ავტორი რ. ლინვეი მოითხოვს, რომ მესხ თურქებს ნუ მიაწერენ სხვა ეროვნებებს, რომ ყაზახისტანში თურქე დღეს მხოლოდ მესამედს უწერია პასპორტში თურქი და საჭიროა ყველას ეწეროს. ავტორს, რა თქმა უნდა, არ ესმის საკითხის ნამდვილი არსი და კვლავ

საკითხის გაბუნდოვნების გზას ადგას. ასე გამიზნულად ადამიანის ისტორიულ სულში მძიმე ხელის ფათურით სრულდება საბოლოოდ ჩვენს თვალწინ პროცესი.

როგორც უკვე ითქვა, „კავკასიელ თურქთა“ აბსოლიტური უმრავლესობა მაჰმადიანი ქართველები არიან. იმის დადგენაც არ არის ძნელი ვინ არის ქართველი და ვინ არა. ალბათ ხელმისაწვდომი გახდება საარქივო სიები ყველასათვის. მეცნიერებმა დეტალურად უნდა შეისწავლონ თითოეული ოჯახისა და გვარის ისტორია. უნდა დაიხატოს რეალური სურათი, დაიწეროს ნამდვილი ისტორია. გაირკვეს მტყუან-მართალი და მაჰმადიანი ქართველები, ანუ მაჰმადიანი მესხები არ უნდა იქცნენ თავიანთი ისტორიული სამშობლოს მტრებად.

1989 წ.

ხელოვნური ტერმინი
- „ახალციხელი თურქები“

იძულებული ვარ ჩემი სტატია ციტატით დავიწყო: „1988 წ. ქართულ პრესაში ახალციხელი თურქების დაბრუნებისათვის ნებართვის თაობაზე დაიბეჭდა ინფორმაცია. „ლიტერატურულ საქართველოში“ გამოქვეყნებული სტატიის ავტორი მერაბ ბერიძე საუბრობს რა ახალციხელ თურქებზე, აღნიშნავს, რომ ისინი არიან ძალით გამუსლიმანებული ქართველები, ამასთანავე ამტკიცებს, რომ მათში კიდევ არსებობს ქართული ენა.

აქვე უნდა ვთქვათ, რომ ეს არის დიდი ტყუილი... კონკრეტულად (აღბათ, დანამდვილებით – მ. ბ.) ვიცით, რომ ახალციხელ თურქებს ქართველობასთან არავეითარი კავშირი არ აქვთ. თუ ვსაუბრობთ იმაზე, რომ ქართველები ძალით გაამუსლიმეს, მაშინ იქაური ბერიძეც უნდა გამუსლიმებულიყო, ამასთანავე ოსმალური ხელისუფლება არა მხოლოდ ახალციხეში, არამედ თბილისშიც ვრცელდებოდა... ოსმალებს ასე რომ სდომებოდათ, მთელი საქართველო გამუსლიმებული, გათურქებული იქნებოდა, ის ზომ ერთი მუჭისოდენაა. იქ ყველაზე საშინელი ტყუილია ის, რომ თითქოს მათში დაცულია ქართული ენა. ბერიძეებმა უნდა იცოდნენ, რომ ამგვარი ტყუილებით მხოლოდ თავიანთნაირებს, ქრისტიანული ფანატიზმით დაბინძურულ ზოგიერთ დასავლელ ავტორებს თუ მოატყუებენ, საჭიროა საღი აზროვნება. თუმცა თვითონაც კარგად იცის, რომ ახალციხეში არასოდეს საუბრობდნენ ქართულად, არც იყო ამისი საჭიროება...“¹.

„ბატონი ბერიძე აგრძელებს რა თავის არაჰუმანურ აზრებს, ამბობს“²...

აღბათ თავის შეკავება შეიძლებოდა, ბატონი იუნუს ზეირეკი მხოლოდ პირადი შეურაცხოფით რომ დაკმაყოფილიყო და მთელ ქართველ მეცნიერებზე არ გამოეთქვა უცნაური აზრი: „ეს

1 Yunus Zeyrek, Ahıska bölgesi ve Ahıska Türkleri, Ankara, 2001, s. 75

2 იქვე

პროპაგანდისტები, რომლებსაც მეცნიერების არაფერი გაეგებათ და რომლებიც გაზეთის ფურცლებზე გამოქვეყნებული მათი სურათების მიხედვით თუკი ვიმსჯელებთ, მედოლეები³ა და მეზურნეებისაგან შედგებიან, თავიანთი მტკიცებით „ეს სახელები ქართულია, ეს ძეგლები ქართულია“, საკითხში გაურკვეველ ხალხს გონებას უბნევენ“⁴.

ჩემი აზრით, ამ სტილის სამეცნიერო ურთიერთობანი ჩვენ არ გამოგვადგება, ამიტომ ვეცდები ზოგიერთი გამარტებანი და დოკუმენტი შევთავაზო პატივცემულ მეცნიერს. ე.ი. საბოლოო ჭეშმარიტებისათვის აუცილებელია ორივე მხარის ნააზრვეის გათვალისწინება.

მთავარია, რომ ბატონმა იუნუს ზეირექმა, რომელიც წერს მესხეთზე, როგორც თავად ამბობს, არის ამ მხარის შვილი⁵, არ იცის, რა არის მესხეთი. საამისოდ მან მოიარა მეზობლები, ახლობლები, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ არც „მხარის მოსახლეობას შორის გაუგია ვინმეს“⁶, ამიტომ იძულებული შეიქმნა მიწერ-მოწერის საშუალებით გაერკვია ზოგი რამ მესხეთზე და მესხებზე. მივიდა პატივცემული მეცნიერი იმ დასკვნამდე, რომ ეს სიტყვა გამოგონილია და მასში რაღაც აზრი და მიზანია ჩადებული ახალციხელთა საზიანოდ და საწინააღმდეგოდ.

ამ გარკვევაში მას დაეხმარა პატივცემული პროფესორი კირზოლლუ მეჰმედთ ფაჰრედინი, რომელმაც მოკითხვის წერილთან ერთად გამოუგზავნა თავისი რამდენიმე სტატიის ქსეროასლი და უკვე საკითხში „გარკვეულმა“ პატივცემულმა იუნუს ზეირექმა დაასკვნა: „არც მესხი, არც მესხეთი, ახალციხელი თურქები“⁶.

ზემოთქმულის გამო, იძულებული ვარ ზოგიერთი ასეთ ფაქტებზე მივუთითო, რომელიც საყოველთაოდ არის ცნობილი

3 იუნუს ზეირექი, ერთი ჟურნალის საზიანო ქმედებანი, სამწუხაროდ ჩვენამდე მხოლოდ თარგმანმა მოაღწია ჯერჯერობით.

4 იქვე გვ 19

5 იქვე

6 იქვე გვ 20

და შევეხო მესხეთის ისტორიას და ახალციხეს. დავარწმუნო პატივცემული მეცნიერი, რომ მესხეთი და ახალციხე არ გამოირცხავს ერთმანეთს.

ჯერ კიდევ ძვ. წ. XII საუკუნის ასურული ლურსმნულ ტექსტებში მოხსენებული „მუშქების“ ქართული წყაროების „მესხების“ ბერძნულ-რომაული ტექსტების „მოსხების“ და ბიბლის „მოსოხ-მეშეხ“ სახელწოდებები მჭიდრო ურთიერთ-კავშირშია და საერთოა მათი ეთნოგენეზისი⁷. ამ საკითხების შესახებ მეზობლებში გაკითხვა არაფერს მისცემს მეცნიერს, საჭიროა სხვა დონის კვლევა-ძიება. უძველესი დროის მესხები და მათი წინაპრები ცხოვრობდნენ იმ ტერიტორიაზე, სადაც პატივცემული მეცნიერი იუნუზ ზერიევი და მეც ვცხოვრობდით. XIX საუკუნიდან მოყოლებული უცხოურ და ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ფართოდაა გავრცელებული თვალსაზრისი, რომ ბიბლიური მოსოხ-მეშეხი (მოსოხ-მეშეხი ნოეს სამ ვაჟთაგან ერთ-ერთის იაფეტის შთამომავალი იყო) იდენტურია ქართული მოსხებ-მესხებისა⁸.

პატივცემულ მეცნიერს შევახსენებთ, რომ მესხთა შესახებ წერდნენ ჯერ კიდევ ჰეკატე მილეტელი (ძვ. წ. VI ს.), ჰეროდოტე (ძვ. წ. V ს.), ჰელანიკე მიტილენელი (ძვ. წ. V ს.), პალეფატე აბილოსელი (ძვ. წ. IV ს.) სტრაბონი (ძვ. წ. I ახ. წ. I სს.) და მრავალი სხვანი.

აქედან მოყოლებული მესხები უდიდეს როლს თამაშობდნენ საქართველოს ისტორიაში.

პატივცემული მეცნიერი საერთოდ უგულვებელყოფს ქართულ წყაროებს, უფრო სწორად, არ იყენებს არაერთარ ქართულ ცნობას ახალციხის შესახებ. იგი ბრძანებს, რომ ახალციხე „დედუ ქორქუთში“ ნახსენები აკ-რიკა, აკ-ყალეა⁹. არ იძლევა ქალაქის და „დედუ ქორქუთში“ დადასტურებული სახელის ლოკალიზაციას.

7 გრიგოლ გიორგაძე, „მუშქაია“, „მუშქა“ და „დაიანი“, „დაიანი“ ასურულ ლურსმნულ ტექსტებში, მესხეთი 2000წ. გვ.5

8 ნ. ხაზარაძე, ბიბლია და მესხების ძველი ისტორია, მესხეთი, 2000წ. გვ 10.

9 იუნუზ ზერიევი, დასახ. ნაშრომი. გვ. 27

არ ითვალისწინებს იმას, რომ ქართულ ისტორიულ გეოგრაფიაში ახალციხე შედარებით ახალი სახელი ჩანს და იგი XI-XII საუკუნეებში ჩნდება. მანამდე მას ლომსია ერქვა ეს დადასტურებულია წყაროებით¹⁰. ახალი სახელის შერქმევა დაკავშირებულია ახალი ციხის მშენებლობასთან. ანგარიშგასწავლია ისიც, რომ საქართველოში ახალციხე არ არის ერთადერთი ობიექტის სახელი. ახალციხე ჰქვია სამ დასახლებულ პუნქტს საქართველოს ცენტრალურ და ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილებში. რაც პრინციპულად აყენებს ეჭვქვეშ აკ-სიკას, აკ-ყალესა და ახალციხის იდენტურობას. რაც შეეხება ახალციხისაგან მისი თურქული ვარიანტის ახს

სკა|ახისკა|ახისხას მიღებას, ამის შესახებ ს. ჯიქიას დიდი ხანია აქვს თავისი მოსაზრება გამოთქმული¹¹, ამიტომ აქ აღარ შეეჩერდებით.

რაც შეეხება ტერმინს – „თურქი მესხი“, ასეთი სახელის ეთნიკური ჯგუფი არ არსებობდა. იგი სულ ახალი წარმონაქმნია და შექმნილია მე-20 საუკუნის 90-იანი წლებიდან. მანამდე მათ უწოდებდნენ მაჰმადიან ქართველებს. ჩემი გაოცება გამოიწვია იმან, რომ ბატონი იუნუზ ზეირეკი იბრძვის მუსლიმი ქართველების წინააღმდეგ. რატომ არ უნდა პატივცემულ მეცნიერს, რომ ქართველებიც იყვნენ მუსლიმები. მე, სხვათაშორის, ქართველთა სიმდიდრედ მიმაჩნია, რომ არსებობენ როგორც მართლმადიდებელი, ისე კათოლიკე, მუსლიმი და მრავალი სხვა აღმსარებლობის ქართველები. მუსლიმები ცხოვრობენ დღეს ძირითადად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ აჭარაში და მის ფარგლებს გარეთ. ასევე მუსლიმი ქართველები იყვნენ დღევანდელი ტერმინოლოგიით „თურქი მესხები“.

მუსლიმ ქართველებთან ერთად მესხეთში ცხოვრობდნენ თარაქმები და ქურთები. მუსლიმი ქართველები მათში არ აირიოდნენ და ისინი თურქად კი არ იწოდებოდნენ, არამედ

10 დ. კოჭორიძე, განახლებული მესხეთის ქალაქი, 1969 წ. გვ. 21

11 ს. ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი ღავთარი III, 1958 გვ. 42-50

თავიანთ თავს იერლის ანუ ადგილობრივს უწოდებდნენ. იერლისა და ქრისტიანებს ერთნაირი ცხოვრების წესი ჰქონდათ. იყო სოფელი მაგალითად ახაშენი (ასპინძის რაიონი), სადაც მხოლოდ ხმალაძეთა გვარი სახლობდა. ნახევარი იყო მუსლიმი, ნახევარი ქრისტიანი. ისინი ბიძაშვილები იყვნენ. როდესაც მუსლიმები გაასახლეს, მართლმადიდებლები თავიანთი ნებით გაიფანტნენ სხვა სოფლებში. რომ მუსლიმი ქართველები ნამდვილად არსებობდნენ, რომ „თურქი მესხები“ ქართველები ანუ მესხები არიან, ამას გვიდასტურებს „გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი“, რომელიც, როგორც ოფიციალური საგადასახადო დოკუმენტი შეადგინეს ოსმალებმა. აღწერეს 1595 წელს მთელი მესხეთი და ამ მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა ქართველები არიან, რაც კარგად ჩანს მოსახლეობის სახელებში, მამის სახელებსა და გვარებში. სახელის შერქმევის ქართული მოდელია.

აღნიშნულ დოკუმენტებში გვხვდება გარდა ქართული სახელებისა სხვაც, სომხური, თურქული, ებრაული, სპარსული და თურქულიც კი, მაგრამ ეს საერთო სურათს არ ცვლის, გარდა ამისა, საქართველოს მთელი ისტორიის მანძილზე კარგად ჩანს, რომ ქართველებს ჰქონდათ როგორც კანონიკური ნათლობის სახელები და ისინი ძირითადად ქართულ-ებრაულ-ბერძნული იყო, მაგრამ, ამასთან ერთად ქართველებს ერქვათ და ჰქვიათ არაბული, თურქული, სომხური, დასავლეთ ევროპული რუსული და ა. შ. სახელები, რითაც არ გამოირჩეოდა ოსმალური ანთროპონომია.

მე-16 საუკუნეში იწყება მესხეთში ანუ სამცხე-საათაბაგოში მაღალი წრის მიერ საკუთარი სახელების შეცვლა, რასაც წინ უსწრებდა მუსლიმური სარწმუნოების მიღებაც. ეს ბუნებრივია, ოსმალეთის ხელისუფლება ამისათვის დიდ საგადასახადო შეღავათებს აწესებდა.

მოვიყვანთ საამისოდ კვლავ რამდენიმე მაგალითს:

„ვენახი ყანდუ და დამიანესი 2 ნაკვეთი და სახელად სიმონა

აზნაურისა I ნაკვეთი, აწ ხერთვისის ციხისთავის ყალი-აღას მფლობელობაში მყოფი¹².

„ვენახი მეჰრაბ-აზნაურის ძისა პაპუნასი – I ნაკვეთი, ბაღი ერთი ნაკვეთი, საწისქვილე და საკალოე მიწა და ყანა ჩაირითურთ აწ მურად ჩაუეშის მფლობელობაში მყოფი“¹³.

„ვენახი აღდგომელ გულიჯანისძისა 3 ნაკვეთი, აწ ხერთვისის ლივის მირაღას პუსეინის მფლობელობაში“¹⁴ და ა. შ.

სურათი რომ ნათელი იყოს მოვიყვანოთ კიდევ ერთ დოკუმენტს. ეს არის ქართველი მეცნიერის ვახუშტი ბატონიშვილის შრომა „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, რომელიც გამოირჩევა სანდოობით განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ავტორი მისივე თანამედროვე საქართველოს შესახებ წერს. აი, რას წერს 1745 წელს ვახუშტი ბატონიშვილი მაშინდელი მესხეთის შესახებ:

„ხოლო კაცნი და ქალნი არიან მგზავსნი ქართველთანი, არამედ უმეტეს ნელიად და ენა-ტკბილად მოუბარნი, ტანოვანნი, მჭენი, შემართებულნი, შეუცნიერნი, ცოდნა-ჭელოვნების მოყვარენი, არამედ აწ, მაჰმადიანობის გამო, არღარა. სარწმუნოებით იყვენენ წლისადმე ქრისტესა... სრულიად ქრისტეანენი ქართველთა თანა და სამწყსონი ქართლის კათალიკოზისანი, ხოლო აწ მთავარნი და წარჩინებულნი არიან მოჰმადიანნი, და გლეხნი ქრისტეანენი, არამედ კლარჯეთს გლეხნიცა უმეტესნი მოჰმადიანნი; გარნა ვინანიცა არიან ქრისტეანენი, იგინიცა უმწყესელნი არიან, ვინაითგან არღარა რაისა მორჩილებენ ქართლის კათალიკოზსა, და ბერძენთა არა სცალს მათოჯს. ამისოჯს უეფისკოპოზონი და უხუცონი არიან, თვინიერ რომელნიმე ქართლს იკურთხიან. ენა საკუთრად აქუსთ იგივე ქართული. გარნა წარჩინებულნი ნადომთა და კრებულთა შინა უბნობენ აწ თათრულსა და თჯსთა სახლებთა ანუ ურთიეთრის მეგობრობათა შინა იტყვიან ქართულსავე. სამოსლით მოსილნი არიან წარჩინებულნი და მოჰმადიანნი

12 ს. ჯიქა, გურჯისტანის ველაიეთის დიდი დავთარი, წიგნი II, 1941, გვ. 139.

13 იქვე, გვ. 173

14 იქვე, გვ. 144

ვითარცა ოსმალნი, და ქრისტიანენი ვითარცა ბერძენნი, ხოლო ჯავახეთისანი და ვიეთნიმე მესხნიცა, ვითარცა თრიალელნი და გულისკმა ჰყავ, ეგრეთვე ქალნიცა მათნი“ (ქართლის ცხოვრება IV, 1973 წ. გვ. 660-661)¹⁵.

როგორც ვხედავთ, მე-18 საუკუნის შუა წლებში მესხეთის მოსახლეობა, დაბალი ფენა არის ჯერ კიდევ ქრისტიანი და ქართულად ლაპარაკობს.

მე-19 საუკუნის ცნობილ ომებსა და მოვლენებს მე არ შევეხები, მხოლოდ ენისა და სარწმუნოების შესახებ მოვიყვან დოკუმენტს.

1886 წელს ჩატარდა ამიერკავკასიაში მოსახლეობის საყოველთაო აღწერა, რომლის შედეგები გამოქვეყნდა 1893 წელს. ამ დოკუმენტის მიხედვით ახალციხესა და საერთოდ სამცხე-ჯავახეთში მე-19 საუკუნის ბოლოსათვის საკმაოდ დიდი რაოდენობაა ქართველი მაჰმადიანებისა. სწორედ ეს ხალხი აღმოჩნდა შემდეგ გასახლებული და მათ ეწოდათ მესხი თურქები.

დასახლებული დოკუმენტის მიხედვით ქართველები, რომლებიც მაჰმადიანები არიან შეუყვანიათ სარწმუნოების მიხედვით „სხვა სარწმუნოების“ გრაფაში (Прочія вероисп), ხოლო ქართველები, რომლებმაც ადრე მიიღეს ისლამი, შეყვანილი არიან გრაფაში “Татары”. თათრები, 1893 წელს გამოცემულ ამ დოკუმენტში აღწერილი არ არის ცალკე თურქები. რუსი მოხელეები, შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ თათრებსა და თურქებს არ ურევდნენ ერთმანეთში.

როგორც ვხედავთ, დღევანდელი „თურქი მესხების“ წინაპრები მე-19 საუკუნის ბოლომდე ქართველებია.

ერთ მნიშვნელოვან დოკუმენტზე მინდა კიდევ მივუთითო ღრმად პატივცემულ მეცნიერს. მე-20 საუკუნის დასაწყისში მუსლიმი ქართველები მართალია რწმენას იცვლიან, მაგრამ ქრისტიანობის მტრები არ არიან, ისინი პატივს სცემენ ქრისტიანობას, ამის ნათელი მაგალითია მეოცე საუკუნის

¹⁵ ს. ჯიქია, დასახლებული ნაშრომი, გვ. 139.

დასაწყისის შესანიშნავი ძეგლი სოფ. უდის ტაძარი, რომელიც მთელ ხეობაში შორიდანვე მოჩანს. ტაძარს აქვს ორი წარწერა გუმბათზე სამხრეთისა და ჩრდილოეთის კედლებზე. ამ წარწერის მიხედვით ქრისტაიანებთან ერთად ტაძარს მუსლიმებიც აშენებდნენ.

მუსლიმი ქართველები თავიანთ თანამოძმებთან ერთად აშენებენ ტაძარს. მათ აქვთ ერთი ენა, ეროვნება, მხოლოდ სარწმუნოება აქვთ განსხვავებული, მაგრამ ეს არ უშლის ხელს, რომ იცხოვრონ ერთად.

აქვე არ შემიძლია არა ვთქვა, თუ რა შეუძლია პოლიტიკას, სულ რაღაც 9 წლის შემდეგ ეს მხარე ჩათრეულ იქნა სარწმუნოებრივ ომში და სწორედ ეს სოფელი აღმოჩნდა ამ ომის ეპიცენტრში.

პატივცემული მეცნიერი გაღიზიანებული წერს: „ბერიძეებმა უნდა იცოდნენ, რომ ამგვარი ტყუილებით მხოლოდ თავიანთ-ნაირებს მოატყუებენ“.

ასე წერა მთელ გვარზე შეურაცხყოფაა გვარისა. სხვათა შორის ბერიძეები მხოლოდ ქრიატიანები არ არიან. ბევრი მუსლიმი ბერიძეა როგორც „თურქ მესხებში“, ასევე აჭარაში. ჩვენი გვარი, სარწმუნოების სხვადასხვაობის მიუხედავად, საერთო წარმოშობისაა, ერთი ძირიდან და ფესვიდან მოდის და ენათესაობთ, ამიტომ, როდესაც პატივცემული იუნუს ზეირეჟი ირონიით საუბრობს ჩემს გვარზე, ის შეურაცხყოფას აყენებს ბევრ მუსლიმს.

მთელი საუკუნის განმავლობაში იქმნებოდა ტერმინები მაჰმადიან მესხთა ეთნო-გენეზისის გასაბუნდოვნებლად. მათ შორის ჩვენს პატივცემულ მეცნიერს განსაკუთრებით მოსწონს „თურქი მესხი“ და „ახალციხელი თურქები“. ერთიც და მეორეც მხოლოდ დღევანდელი მიდგომაა ისტორიისადმი. მხოლოდ ზოგიერთი ხალხის თუ საზოგადოების გარკვეულ ნაწილის სურვილია, თურქებად წარმოაჩინონ მესხები, რაც მსუბუქად რომ ვთქვათ, უზერხულია.

მორწმუნეებს, როგორც ქრისტაიანებს, ისე მუსლიმებს მიტყუება შეუძლიათ. მე მივუტყუებ პატივცემულ მეცნიერს აგრესიულ

ტონსა და შუურაცხყოფულ სიტყვებს ერთი პირობით: შევქმნათ ერთობლივი პროგრამა, შეიქმნას ჯგუფი, როგორც თურქი ისე ქართველი მეცნიერებისაგან და ერთად ვიკვლიოთ მაქმადიან მესხთა გენეალოგია, ისტორია, გვარი, ონომასტიკა. ამით პირველ რიგში დავეხმარებით დეპორტირებულთ, გავარკვევთ მათ წარმომავლობასა და შესაბამისად სამომავლო ორიენტაციაში.

2002 წ.

ს ა რ ო მ ე ბ ა

თეზისები მესხებზე	3
THESIS ABOUT MESKHS.	8
ТЕЗИСЫ О МЕСХАХ.	12
ორი დღე მაკმადიან მესხებთან	16
მაკმადიანები.. ტომით ქართველნი	22
კავკასიელი თურქები?.	32
ხელოვნური ტერმინი - „ახალციხელი თურქები“.	47

2
8.

71/458

F 87617
3